Alecu Russo

Cugetări

Cugetări

Alecu Russo

Editura Bestseller

Imagine: BrAt82/Shutterstock.com

bestseller

Carte electronică publicată cu sprijinul Ministerului Afacerilor Externe – Departamentul Politici pentru Relația cu Românii de Pretutindeni.

MINISTERUL AFACERILOR EXTERNE
DEPARTAMENTUL POLITICI PENTRU RELAȚIA CU ROMÂNII DE PRETUTINDENI

Partea întâi

I

Oamenii care au ieșit la rând astăzi, literați, oameni politici, artiști și alții, în țara Moldovei, sunt acei tineri care cu vro douăzecide ani mai înainte era cunoscuți sub nume de nemți, sau capetestropșite, și cu denumirea de franțuzi, introdusă mai târziu. Nici olimbă în lume nu are un cuvânt destul de puternic, ca să exprimedisprețuitoarea semnificare a numelui de franțuz, cu care uniibătrâni din Moldova porecliseră tinerii de pe la 1835, oamenii deastăzi.

Acei bătrâni, ce se născuseră în giubele și caftane, încet câte încet au părăsit lumea, și câmpul a rămas nemților și franțuzilor.

Curioasă nălucire omenească!... Deși un pătrar de veac aproape a trecut de atuncea, totuși urmăm a ne chema tineri, și ni se parecă suntem copilașii cu plete lungi de pe la 1835; tot ne îngâmfămcu denumirea de bonjuriști, poreclă iscodită la 1848. Dar vai detinerimea aceasta și de tinerețile acelei tinerimi! Franțuzii și nemții de la 1835, bonjuriștii de la 1848 sunt albi, suri, și cei mai mulți învârsta celor ce erau bătrâni pe când am răsărit noi.

Oamenii de astăzi uită că nu am avut tinerețe! În ziua răsăririi lor, pe la 1835, cel mai tânăr din ei era mai bătrân încă decât celmai bătrân din bătrâni, fie cel bătrân din vremea celor întâi nemți!...și de la 1835 până la 1855, adică într-un curs de 20 de ani, maimult a trăit Moldova decât în cele de pe urmă două veacuri. Viațapărinților a trecut lină ca un râu ce curge prin livezi și grădini și sepierde fără vuiet în Siret. Pe cât erau ei departe și străini de voiniciice dorm la Valea Albă, pe atâta ne-am născut și noi străini și departe de dânșii. Întâmplările lumii de primprejur mureau la granițățării; vălmășagul veacului îi găsea și-i lăsa

liniștiți...

Ei au deschis ochii într-un leagăn moale de obiceiuri orientale; noi am răsărit în larma ideilor nouă; ochii și gândul părinților seîndreptau la Răsărit, ai noștri ochi stau țntiți spre Apus!

Este o vorbă țărănească: Săracu Ștefan-vodă, unde-i să vadă!... Îmi închipuiesc câteodată că a ieșit din mormânt un urmaș, unvornic de la Țara de Sus, un bioer de Orhei, un hatman adevărat,un căpitan de târg, sau măcar cel mai ascuns postelnic din Adunarea țării, care a iscălit dezrobirea vecinilor la 1772, în biserica TreiIerarhilor. Oare hatmanul acela ar putea să-și cunoască urmașii înmoldovenii de astăzi? Hainele, năravurile, pământul au luat prefacere, până și limba, până și numele! Ștefan-vodă s-ar crede în altățară. Pentru odihna sufletului său n-aș dori să mai vie Ștefan-vodă,chiar și de ar fi cu putință. Ce ar face el pe un pământ unde n-a mairămas urme de umbra lui măcar?... Vorba lui nu mai este limbajulnostru... Strănepoții Urecheștilor, Dragomireștilor, Movileștilor i-arzice în versuri, în ode și în proză: Eroule ilustru! trompeta glorieitale penetră animile bravilor romani de admirăciune grandioasă șineindefinisabilă pentru meritul neîninvincibilitățiunei tale!!..." — lacare lucruri frumoase, deși neinteligibile pentru dânsul, Ștefan-vodă,bietul! ar holba ochii lui cei înfricoșători... și s-ar culca iarăși înmormânt... Mi-e teamă că în ziua de pe urmă, când trâmbița cereascăne va chema la judecata cea mare, nu ne vom putea înțelege custrămoșii noștri, nici în limbă, nici în idei.

Unde-i Ștefan-vodă să ne audă!Să spun drept, risipirea cea iute a trecutului mă pătrunde de jale!... lupta dogmelor nouă a năruit risipă peste risipă în societatea moldovenească așa de grabnic și de temeinic, că ni se parecă nu au putut fi alte lucruri și alte obiceiuri decât aceste de astăzi.Jalea mea nu este însă că au trecut, dar că au trecut fără

a-și lăsatestamentul; repejunea cu care s-a stins trecutul dintre noi estejudecata cea mai înfricoșată a acelui trecut! Ce este vrednic de trăitnu moare!... Unde sunt faptele de la 1772 până la 1835, care vorrămânea drept fală și folos în cronicile țării?... Unde sunt numele neuitate de popor?... Trecutul e mort și de tot mort! Dar mai înaintede a arunca țărâna vecinică pe sicriul lui, să-l mai privim puțin...Nu se întâmplă adeseori într-o casă un mort pe care în viața lui nu-liubeau casnicii?... Copiii, însă, rudele, vecinii se strâng, privescîncă o dată la el, își aduc aminte de bunele răposatului și îl petrecla groapă cu un frumos și creștinesc: "Dumnezeu să-l ierte".

Să zicem și noi, Dumnezeu să ierte trecutul! Însă, ca vecinii și rudele, să luăm aminte ce a avut bun răposatul.

Suntem de ieri; putem încă să ne amintim câteva din obiceiurile copilăriei noastre, obiceiuri ce nu vor trece la copiii noștri...Adevărat, avem inimă moldovenească, dar am fost copii în doi peri:ne-am născut în Moldova bătrână, am supt străinătatea; deși capulne este de neamț sau de franțuz, avem o datorie firească de a arunca câteva flori pe mormântul trecutului. Va veni vremea, dacă n-ași sosit, în care și noi, tinerii de pe la 1835, tinerii și bonjuriștii suride astăzi vom fi chemați bătrâni; vom fi judecați, nu după ceea ceam făcut, dar după ceea ce mințile strechiate vor socoti că a trebuitsă facem; vom fi osândiți nu după greutatea luptei și a vremii deatuncea, ci după patima partidelor și după placul opiniei mulțimii.Umbra trecutului, ce întunecă când și când o parte din viața noastrăzilnică, se împrăștie. Moldova veche mi se înfățișează ca o păduredeasă și mare, unde toporul a tăiat iute în dreapta și în stânga,fără a fi încăput vremea de a curăți locul. Plugul, adică civilizația,stârpește pe fiecare zi rădăcinile și preface codrul în curătură,curătura — în lan frumos, iar lanul — în câmpii roditoare... Laziua

judecății, noi ne vom măguli că am fost toporașii muncăi, iarstrămoșii noștri, cu ce să se mângâie, sărmanii! Florile care aș vreasă arunc, le-aș culege nu numai în viața politică a trecutului, darîn cele multe obiceiuri casnice din care unele ne-au legănat în fașă,și de care părinții noștri se rezemau în ziua luptei!... Multe din eleau rămas, dar, sărmanele! rușinoase și ascunse.

Franțuzii zic că oamenii cei mari nu au nici părinți, nici urmași!... Poate am putea să zicem și noi ca dânșii, deși nu suntem mari. Nimica nu mai leagă Moldova de astăzi cu trecutul, și, fărătrecut, societățile sunt șchioape. Națiile care au pierdut șirul obiceiurilor părintești sunt nații fără rădăcină, nestatornice sau, cumse zice vorba cea proastă, nici turc, nici moldovan; limba lor șiliteratura nu au temelie, și naționalitatea atunci este numai oînchipuire politică.

Obiceiurile părintești au părăsit clasele cultivate; aceste clase s-au depărtat de fizionomia poporală precât s-au depărtat detradițiile boierești... Să nu ne înșelăm: în Moldova, astăzi, existăcinuri , dar boieri nu mai sunt!... avem proprietari, amploiați, bogați, speculanți, poeți, avocați, profesori, alegători, oameni mai bine saumai rău crescuți... Cine și-ar mai zice astăzi om de casa cuiva?Credințele, vorba erau una la boier și la plugar; acea legătură s-aîntrerupt! o prăpastie adâncă desparte astăzi omul nou, poreclitboier, de popor, și prăpastia aceea se cheamă știința. Pe cât boierulcrește în idei și în învățătură, pe atâta poporul rămâne în urmă. Învremea trecută, boierul vorbea, trăia cu țăranul, precum ar fi vorbitcu alt al său necăftănit; se înțelegeau amândoi în limbă și în idei;astăzi îl înțelegem cu inima numai, și trebuie să învățăm limba lui.El nu mai este pentru noi decât un capital sau o studie morală saupitorească. Părinții nu cunoșteau studia pitorească... Avem dar odatorie sfântă, firească și națională a culege odoarele vieții părintești.Nenorocirea literaturii,

pedantă în condei, pedantă în forme, pedantă în idei, care înecă și omoară în țările românești dezvoltareaspiritului și a închipuirii, vine din pricina neștiinței limbii și atradițiilor părintești; literatura aceasta nu are rădăcină, nici dăroadă.

Când Dragoșii și Răduleștii literaturii au descălecat pe țărmurile române, nu au întins urechile să audă de unde bate vântul, celimbă vorbeau și ce vorbe spuneau românii; nu au auzit răsunândcimpoiul prin văi; nu au ascultat nici jalea, nici bucuria cântecelor; nu au apipăit inima lăutei... Rădeștii și Drăgoșeștii, fugari de laTurnul Babilonului, vorbeau latinește, unii italienește, alții nu știaunici o limbă, alții galicește... cum puteau ei să înțeleagă românească,adică: o limbă plămădită două mii de ani în lacrimi, în sânge încăutătura stelelor și a naturii? În loc de a zidi o literatură cu materialul nației, ne-au adus haosul păcătos al poeților, al învățaților, altehnologiștilor, al gramaticilor imperiului răsăritean, care alergauviața lor întreagă după un cuvânt nou, o regulă ingenioasă, o logogrifă; și ne-au prefăcut pe noi, românii ardeleni, moldoveni șibucurești, în Trisotinii și Vadiușii veacului al XIX-lea.

Dumnezeu își va face milă cu noi și va trimite vreun Champollion ca să tălmăcească urmașilor noștri operele și limbile ce ne-au adus Drăgoșeștii și Rădeștii aceștia.

Dacă este ca neamul român să aibă și el o limbă și o literatură, spiritul public va părăsi căile pedanților și se va îndrepta la izvoruladevărat: la tradițiile și obiceiurile pământului, unde stau ascunseîncă și formele, și stilul; și de aș fi poet, aș culege mitologia română,care-i frumoasă ca și aceea latină sau greacă; de aș fi istoric, așstrăbate prin toate bordeiele, să descopăr o amintire sau o rugināde armă; de aș fi gramatic, aș călători pe toate malurile românești și aș culege limba.

Am ajuns departe-departe și nu prea departe, cum zice cântecul. Suntem în minutul vajnic unde

trebuie să facem chipul trecutului...

Câți (va) ani să mai treacă, și hainele, limba, obiceiurile societății vechi de ieri se vor cufunda. Cum vom fabrica atunce drama sauelegia trecutului? Cu ce vom tălmăci istoria dacă nu cunoaștemsufletul mortului?... Ce va putea fi propășirea dacă nu vom ști deunde a pornit? Ce mângâiere putem simți noi, ostașii propășirii,dacă nu știm mărirea luptei?... Ce soi de părinți vom fi dacă lepădămtoată moștenirea părintească?...

Cântecele mancelor, stahiile nopților, poveștile chelarului, prieteșugul țigănașilor, ocara și zaharul jupânesei, greceascadascălului și câte alte obiceiuri și credințe, care s-au dus și n-ormai veni, sunt legate c-o viață politică și morală obștească, istoriafilozofică a vremilor trecute și introducția vremii nouă.

II

Când își aruncă cineva ochii pe ceea ce se cheamă literatura română, puține și rari producții pot a-i opri cu plăcere; puțineîndestulează mintea și inima: cele multe sunt copilării, cercări fărăformă, a cărora preț stă numai în costul tipografiei și în încredereace au autorii lor că nu se pot găsi lucruri mai frumoase pe lume.Pentru a înțelege pe alții, trebuie gramaticile și lexicoanele a feliuritelor limbi neolatine de astăzi, sau de nu, ești silit a ghici, cacimiliturile dlui R. , înțelesul cuvintelor schimosite de sistemele geniilor noi.

Când mă aștept la vreo idee nouă, lămurită, izvorâtă din mintea română și scoasă la lumină în limba română, îmi aduc aminte că ideea aceea am citit-o în autori francezi sau nemți, cu deosebireaînsă că aceștia o exprimaseră lină, frumoasă, fără silă, și ai noștri oprefac în logogrif . Unul preface toată limba în iune, altul în ție, altul în iu, altul în înt... de nu știi cum să te întorci între acestepatru puncturi cardinale ale gramaticilor.

Nu mai este iertat românilor a grăi românește, sub osândă de ignoranță; o mare parte din acei ce se încerc a scrie și-au dat cuvântula schimosi ce este, și mulți vroiesc a face o limbă nouă: cei procopsiți,sub cuvânt că sunt procopsiți și au idei, cei neînvățați pentru cădoresc să pară învățați; nici unul nu gândește că limbile se fac prin vreme, prin scrieri bune, după rândul și spiritul naționalităților!Adevărat, nevoile nouă cer mijloace nouă, și ideile nouă au trebuințăde cuvinte nouă, dar nevoia trebuie să le deie la iveală, să le creezești să le împământenească. Să fim siguri că unde ne-a trebui uncuvânt, nevoia îl va iscodi, nu după sistema cutăruia sau a cutăruia,dar după logica limbii, pe care nu o fac

nici învățații, nici lexicoanele.

În veacul al XVI-lea, când Europa era la punctul unde suntem noi de vreo douăzeci de ani, la renașterea științelor și-a artelor,pedantismul amenința limbile de o soartă ce are multă asemănarecu soarta limbii noastre. Latinismul îneca spiritele; neologismulținea loc de talent; iscodirea de cuvinte era geniul! Cu cât o carteera plină de sisteme, cu cât era mai neînțeleasă, cu atâta se păreamai frumoasă și mai sublimă! Pedanții se felicitau unii pe alții... eraepoca lor!! Pe acea vreme trăia Rabelais, un om care știa latinește,dar vorbea curat franțuzește; cum s-ar zice astăzi la noi, un om cear ști franțuzește, dar ar vorbi, cu toate acestea, românește. AcestRabelais râdea de pedanți, care despoia mereu latineasca vrând aschimosi franțuzeasca. De s-ar ivi pe țărmurile Dunării un Rabelais, nu s-ar rușina să zică și de noi că despoiem franțuzeasca, casă schimosim românească.

Nu este din cale-afară a înmâna autorii ardelo-româno-moldoveni la limba franceză din veacul al XVI-lea; mulți din dlor vorsocoti că-i o furătură sau o împrumutare din sistemele și scrierilevestite de astăzi; de pildă:

"— Mon ami, d'ond viens-tu a ceste heure? L'escholier lui repondit: De l'alme, inclyte et cčlčbre accademie que l'on vocite Lutčce.

— Qu'est-ce ŕ dire? dit Pantagruel ŕ un de ses gents.

— C'est, — repondit-il, — de Paris.

— Tu viens donc de Paris? — dict-il. — Et ŕ quoi passez vous le temps, vous aultres, messieurs estudiants au dict Paris?

Repondit l'escholier: — Nous transfretons a sequane au dilucule et crépuscule; nous déamboulons par les compites et quadriviés de l'urbe; nous despumons la verbocination latiale, et, comme verisimilesamorabonds, captons, la bénévolence de l'omnijuge, omniforme omnigčne

sčxe féminin."

Au trebuit limbii franceze două veacuri pentru a se descurca de barbarismul pedantismului! I-au trebuit un șir de oameni ca Rabelais, Pascal și autorii al XVII-lea și al XVIII--lea veac, pentru a securăți de latinism și de italienism, și a se pune pe calea ei.

Ce este literatura de nu chiar expresia vieții unei nații? Înrâurirea literaturilor, ca să fie dreaptă și legiuită, trebuie să iasă din gradulcivilizației, din aplecarea națională, din înrâurirea stării morale,sociale și politice; toate aceste elemente trebuie să se înșire delaolaltă. Când un popor moare, puterea literaturii lui este moartă;rămâne numai o rezervă de idei, care nu sunt ale nici unui poporîndeosebi, ci ale omenirii întregi, fără deosebire de timpuri; iar forma veche întrebuințată la lucrul nou nu-i alta decât o jucărie. Cineîntrebuințează forma literaturilor vechi învie poporul acel mort cugândul și cu năravurile lui, căci literatura nu poate fi decât hainaunei ființe.

Dar ce este pentru națiile ce se rătăcesc în întreitul pedantism al formei, al cuvintelor și al momițăriei străinilor?

De mirare este că românii au început cu pedantismul, când pilda națiilor putea să le fie de învățătură. Italienii, spaniolii, franțuzii s-audezbătut veacuri întregi în fașele pedantismului de tot felul, pânăce, în sfârșit, și-au luat de seamă că al XIX-lea veac după Hristos nuseamănă cu al XIX-lea veac înainte de Hristos; că credințele au luatprefacere și întindere, că amestecarea noroadelor a amestecat ideileși a alcătuit odată cu noi nații și limbi noi, după întâmplările noiale omenirii. Veacul al XVI-lea, zis al Renașterii, nu-i alta decâtreacția lumii în limbi, științe și credințe, și răscoala spirituluipopoarelor în contra pedantismului. Ce ni s-ar părea oare să întâlnim

Pedantismul are multe ramuri, dar nici unul nu-i mai aprig ca pedantismul cuvintelor, pentru că-i

cel mai ușor... Cuvântul e bogățiacelor săraci, fără de învățătură. Iată câteva rânduri dintr-o broșurăfranțuzească scrisă de un român vestit, după o tălmăcire și ocomparație a două limbi, în chipul următor: italienește românește Campidoglio Capitoliu Nazione Nație Razione Rație

Urmează broșura astfel: "Quelques citations mettront ŕ mčme de comparer et d' apprécier les ressources de la langue roumaine" ; de pildă: Italienește Chiama gli abitator' delle ombre eterne Il rauco suon della tartarea tromba! Românește Cheamă locuitorii eternelor umbre Raucul sunet tartareei trombe!

Altă pildă: "Lorsque du créateur la parole féconde Dans une heure fatale eut enfanté le monde Des germes du chaos..." (Lamartine — Le Désespoir)

Românește Când vorba mundiferă c-o ură creatoare A zis să fie lumea într-o fatală oare Din germenii lui Haos... (Eliad — traducție)

"En faisant une inversion littérale de la traduction roumaine, nous laissons M-r de la Lamartine juger la quelle de ces deux languesétait la plus capable d'exprimer sa pensée, lorsqu'il entonna le chantdu Désespoir..." etc. (sic!).

Cred că cea mai înțeleaptă limbă este limba care ajută pe om a-și tălmăci gândul într-un chip ca toți ascultătorii să-l poată înțelege.Nu știu dacă dl Lamartine s-a pătruns de frumusețea tălmăcirii,dar mulți din noi, care suntem români, mărturisim în cuget curat și în frica lui Dumnezeu, că nu înțelegem nimica. Autorul limbilortranscrise aice este autorul și născocitorul unei limbi scoasă la lumină din germenii lui Haos, întemeiată pe o gramatică în io și unlexicon de asemene... Alte nații au lexicoane ca arhive a limbilor;nouă, românilor, ne trebuie lexicon ca să putem înțelege ce setipărește în românește, și când zic lexicon mă înșel: avem limba,gramatica, operele și lexiconul dlui E. ; avem limba, gramatica, operele și

lexiconul dlui L. ; avem gramatica și limba dlui B. ; avem gramatica și operele dlui S. și alte multe limbi, toate sprijinite pe gramatici, opere și lexicoane...

Rătăcirea dlui Lamartine prin literatura română îmi aduce aminte de o producție care a făcut oarecare senzație în vreme: istoria unei călătorii prin sălbăticimile Ceahlăului. Autorul spune cu o mirare naivă că a găsit, sub un munte, o fântână frumoasă, cuapă limpede ca cristalul, în care se jucau naiadele; care fântână ocheamă păstorii cu pietate, fântâna Lamartină. Noi, cu mai marepietate încă, am călătorit pe urmele călătoriei și ne-am încredințatcă autorul, plimbându-se pe Ceahlău, l-a prefăcut în Parnas, și căpe Martin, un urs vestit în munți, l-a luat drept dl Lamartine. Limba și pilda dlui I. R., fântâna lui Martin etc. nu sunt lucruri nicitrainice, nici serioase. Una se cheamă o voinică iubire de faptelesale, cu o nemărginită dragoste pentru copiii sistemului ce a născutcu o ură creatoare; episodul lui Martin este o fantezie poetică, cemiroase de departe a mitologie.

III

Într-un ținut al Ardealului se ivi la 1848 o zi frumoasă pe un câmp întins, unde patruzeci mii de români stau să asculte, sub aripile unui steag în trei culori, cuvântul Inteligenției ardelene.
Moldovenișii munteni, pribegi ai tulburărilor din Țări, priveau cu bătaie de inimă adunarea, oștită grămadă câte grămadă, după satele și ținuturile de unde veniseră oamenii. Un popor întreg, de același port și aceeași limbă ca și a poporului nostru, sta măreț în lumina soarelui, și printre sucmane se vedeau amestecate multe surtuce; aceste surtuce acopereau piepturile tineretului de frunte ieșit din Blaj și din școalele Ardealului, tineret cu mare curaj și mare iubire de neamul românesc! Multă mirare insufla pribegilor spectacolul frăției curate între surtuce și sucmane; frăție nu numai de sânge, dar frăție în trai și în obiceiuri, și în toate relațiile. Societatea în Principate, ca toate societățile vechi, este întemeiată pe nepotriviri, pe interesuri ce se prigonesc și pe ierarhii; ardelenii, tolerați numai pe pământul ce-l ocupau până la 1848, și privind cu duioșie de peste munți la Țări, adică la Moldova și Valahia, alcătuiau numai o familie, și o familie patriarhală. Noi, moldovenii, treptați de întâmplările istoriei, mazili, neamuri, bresle, gloate, boieri și feciori de boieri,vițe prăpădite în întunericul descălecării, nu putem forma o familie patriarhală ca acea ardeleană de la 1848. Pribegii dar, înfățișătorii luptei în Principate, ai egalității drepturilor, iar nu a oamenilor,urmară cu ochii plini de mirare uimitoare frăția aceasta, și mai că,într-un minut de înfocare, ar fi dorit să nu se fi născut feciori deboieri.

În ziua aceea frumoasă un lucru însă lipsea pe câmpul Blajului... limba!... Inteligenții, frați și fii

ai miilor de români adunați, de pe tribunele Câmpului Libertății, nu vorbeau românește, și vântul învietor al acelei zile mărețe purta pe deasupra capetelor o babilonie de cuvinte stropșite și smulse din latinește pe care bieții români nu le înțelegeau nicidecum, deși le primeau ca semne de mântuire zicând: "o fi, dar... așa o fi!"

Într-o sută sau două de inteligenți ce se aflau atunci la Blaj, numai pe doi bărbați i-am auzit grăind românește cu românii, și aceștia, când îi ascultau vorbind, strigau: "așa! așa e!", iar nu "ofi... așa o fi!" Unul din acei doi zicea: "Ungurii vreu Unio!... Știți cevrea să zică Unio? Vrea să zică că pân'acum ei ne-au încălecat pe păr și acum vreu să ne puie și șaua în spinare!" Al doilea striga:"Uitați-vă pe câmp, românilor! — Suntem mulți ca cucuruzul brazilor, suntem și tari, că Dumnezeu e cu noi!" — Dintre acești doi români, care grăiau românește, ungurii l-au spânzurat pe unul, iar pe celălalt românii l-au numit cu fală împăratul munților.

Fraților ardeleni se fălesc că au fost deșteptătorii României și restauratorii limbii; adevărat este că sistemele limbistice s-au născut în școalele latine din Ardeal; de acolo, peste munți, ca un puhoi,s-au revărsat în șesurile noastre și au dat mâna cu pedantismul moldo-român. Pedantismul moldo-român, mai mult superficial, a produs o literatură fără viață, expusă criticii, și care niciodată nu va câștiga dreptul de împământenire în sânul unui neam ce a improvizat minunatele balade (cântece bătrânești), culese și scoasela lumină de V. Alecsandri. Gramaticii ardeleni socotesc că scăparea și fericirea României stau numai în sistemele limbistice; de aceea ardelenii s-au osândit a se împărți desăvârșit în două nații: una,latinească, a doua, românească; de aceea nici o carte nu se tipăreșteîn Ardeal care să poată fi citită și înțeleasă de toată românimea.

Priveliștea adunării de la Blaj, auzirea

cuvintelor româno-latine ce s-au rostit pe Câmpul Libertății și citirea scrierii dlui A. Papiu(Istoria românilor din Dacia superioară) ne-au întemeiat în ideea că sistemele limbistice au amețit capetele multor români cu cap,încât aceștia par a nu mai ști nici scrie, nici grăi.

Istoria dlui Ilariu e personificația unui sistem; această istorie nu poate sluji de învățătură românilor, căci sistemul limbii îneacăsujetul. Dacă șefii nu vorbesc limba soldaților, dacă învățații și autorii nu scriu pentru popor, apoi de ce mai pierd vremea în vorbe și în scrieri neînțelese?

Nu zic nimica despre spiritul dușmănos al Istoriei românilor..., socot însă că e vremea ca să ne oprim pe această cale de partide; de mult ce ne vom lăuda, de mult ce vom huli celelalte neamuri,românii vor socoti că sunt buni și mari din născare, și se vor acufunda iarăși în somnul lor adânc.

IV

De mult caut a-mi da seamă de haosul limbistic din Ardeal, și nu izbutesc decât a mă pierde într-un haos de gândiri. Asemenea anomalie nu ar fi de mirare în Principate, unde treptarea poporului, întemeiată de îndelungată vreme, și împrejurările politice au putut aduce instituții și elemente felurite din toate părțile, unde educarea cu totul franceză, de treizeci ani încoace, a putut aduce în rătăcire forma și stilul scriitorilor, precum educația grecească a veacului trecut a lăsat urme vederate. Dar Ardealul nu ne poate da tălmăcirea istorică a rătăcirii sale, și este greu de înțeles cum o familie patriarhală, unită într-un singur gând, sentimentul nenorocirii sale, a ajuns la comedia limbistică de pe câmpul Blajului! Cu durere o mai spunem o dată, Blajul a fost o tribună unde multe din căpetenii păreau a se lupta mai mult pentru un sistem scolastic decât pentru drepturile neamului românesc.

Când și cum au răsărit sistemele?... Veacul al XVIII-lea a dat ardelenilor doi autori românești: Șincai și Petru Maior. Șincai, deși pe ici-cole se încearcă cu limba, însă, dedat cu cronicarii români,este român în limbă, în idei, până și în formă; cevași din măreața simplitate a cronicilor noastre se revarsă în Cronica românilor a sa.

Petru Maior, ce trece în opinia ardelenilor înaintea lui Șincai, deși încă român, dar se uită cu dragoste la limba latină și lucrează la deschiderea erei aste nouă care nu a produs nici o carte românească. Pildele vor arăta mai bine ceea ce vroim a spune decât cuvintele; iată cum scrie Miron Costin în Letopisețul Moldovei:"Începutul țărilor acestora și a neamului moldovenesc și muntenesc și în țările ungurești cu acest nume de

români, până astăzi, deunde sunt veniți întru aceste părți de pământ, a scrie multă vreme la cumpănă au stătut cugetul nostru. Să încep ostenea la aceasta după atâtea veacuri de la descălecatul țărilor dintâi, de la Traian împăratul Râmului, cu câteva sute de ani preste mie trecute, se sparie gândul. A lăsa iarăși nescris, cu mare ocară înfundat neamul acesta de o seamă de scriitori, este inimii durere."

"După multe solii ce trimisese Bogdan-vodă la craiul leșesc pentru soră-sa Elisafta, pre care o au cerșut, și văzând că nu vrea să i-o deie, au socotit că are vreme să-și răscumpere rușinea sa desprecraiul leșesc cu sânge nevinovat, și au început a strânge oaste. Ce văzând craiul unguresc vrajba ce intrase între dânșii, și simțind că Bogdan-vodă face oaste asupra leșilor, au trimis sol pre Ștefan Teleki ca să-i poată împăca...".

Asta e limba moldovenească din al XVII-lea veac. Între limba aceasta și limba lui Petru Maior și a lui Șincai deosebirea este neînsemnată!

Urmașii lui Șincai și ai lui Petru Maior zic: "În contra lui Ștefan din Moldavia se persecută plan perfid din partea lui Albert și Vladislav; acela se prepara neîncetat sub pretext de a purcede în contra turcilor. Prefectul Transilvaniei, Dragfi, și comitele Timișoarei, Ioza,căpătară ordine de la Vladislav să steie parați spre a intra în părțiletransalpine. Începutul anului R. 2250 (Hr. 1497), Albert provocăpre Ștefan să-și strângă oștile spre a lucra în comune în contraturcilor, ca să-și recapete Chilia și Cetatea Albă. Acesta se dechieră fi parat la toate." Mai departe: "Sultanul, mulțemit cu deputăciunea ce adusese diverse daruri cu onoare, restitui darurile, promițândțărei pace și moldovenilor amiciție. În anul R. 2258 (Hr. 1505),Bogdan peți de la Alexandru, regele Poloniei, pre soră-sa Eliza de soție, însă muma-regină precum și prințipesa recuzară căsătoria,fiindcă Bogdan era lusc! dar regina nu

mai trăi mult și muri . Atunci Bogdan, care știa că aceasta fuse cauza prințipală de i se recuzarămâna prințipesei, reînnoi peticiunea în al doile, însă căpătândrăspuns negativ, irrupse în Pocuția și ocupă cetățile."

Trei tomuri de asemene!!! Iată cum se scrie istoria, adică o carte de învățătură pentru cei lipsiți de învățătură, pentru cei ce au nevoie de a înțelege faptele strămoșilor! Cât pentru românii cei învățați avem încă ceva mai frumos:

"Definițiunea e substituțiunea certor desemnăciunii caracteristice în locul simplei denumiri a unui obiect sau a unui fapt.Attențiunea e actul prin care aplicăm cu voință și cu adăpărăciune una din facultățile noastre cele intelectuale spre un obiect determinat. Dacă aplicăciunea e internă, atunce vorbei attențiune se substituie vorba reflexiune. Attenciunea rezultă din o intervențiune energică a voinței în lucrarea inteligenței."

Ne-aducem aminte că un om cu spirit își cerceta pe un al său nepot, de curând sosit din străinătate: "Hei... fătul meu, spune-mi:învârtita cum se cheamă franțuzește?..." — "Învârtision", răspunse nepotul. Românește, învârtita se cheamă astăzi învârtăciune.

Petru Maior zice: "Cine vra să cerce începutul limbei românești îi este de lipsă mai înainte să aibă cunoscute întâmplările limbei latinești" . Ucenicii lui Petru Maior au răstălmăcit cuvintele dascălului; afundați în cărțile latine, colbul gimnaziilor le-a ascuns lumea; ei s-au uimit și s-au împietrit în fantastice teorii, s-au uitat la materialul zidirii în loc de a îmbrățișa armonia liniilor, au învățat limba într-o închipuire retrospectivă, în loc de a o învăța la izvorul ei adevărat, la școala trebilor, a nevoilor și a istoriei neamului. În Principate sistemele, în luptă cu lumina, cu mișcarea publică, cu grijile politice, cu critica, cu disprețuirea unor din scriitoriicitiți, supuse a fi judecate pe teatru, s-au

desfăcut și se desfac din zi în zi, rămânând din ele numai o înlesnire pentru împământenirea cuvintelor de lipsă. Adevăratul spirit al deșteptării românismului a avut și are cuibul său în Principate, unde elementele străine s-au ros și au slujit a ne întări. Generația trecută, deși legănată în îndoita înrâurire grecească și a literaturii franceze din al XVIII-lea veac,ne-a lăsat însă pagini frumoase românești; generația de față se luptă încă în haosul sistemelor, dar haosul va fi învins până în sfârșit. Afară de cărți grele de desertații și de argumente, Ardealul nu a dat României până acum o singură carte de închipuire și care să răzbată inimile.

De aceea socotim că literatura română se împarte astăzi în două școli: una ce își are cuibul în București unde se cultivă cu entuziasm toate sistemele, în orice țipăt discordant se sfârșesc, în iune,io, înt etc., al doilea, ce s-ar putea numi eclectică, are mai mulți partizani în Moldova; aceasta este școala celor ce doresc mai înainte de toate a scrie pentru români și românește, și a face o literatură numai din vițele noastre, iar nu din limba francezilor, a italienilor și a jargonului neînțeles din Ardeal.

Neputând crede că acest jargon va putea învinge vreodată vestita dreaptă judecată a românului, neputând crede că copiii românilor vor ajiunge a nu se înțelege cu părinții lor, neputând închipui că gramaticile vor fi mai tari decât veacurile, că sistemele vor putea dovedi natura, putem să nu ne îngrijim de a vedea întronarea unora din sistemele ardelene în școalele noastre. Va trece și ardelenismul, cum au trecut multe alte sisteme încâlcite, și va rămâne numai românismul! căci limbile care se înțeleg numai prin tipar sunt limbile moarte, și românii sunt încă plini de viață!

V

"Cine vrea să cerce începutul limbii românești îi este de lipsă mai înainte să aibă cunoscute întâmplările limbii latinești." Să fi înțeles pe Petru Maior, frații ardeleni nu ne da probele văzute mai sus și nu ne puneau în cumpănă a socoti că pedantismul și învățătura sunt sinonime cu studia serioasă a vechimii române, ci dimpotrivă.Acea studie este lipsă, cum a zis Petru Maior, decât, în împrumutarea ei, să luăm ceea ce este partea veacurilor; împrumutarea acea plămădită cu duhul epocii, cu schimbarea năravurilor, cu prefacerea credințelor, cu istoria și viețuirea, alcătuiește aceea ce francezi inumesc... le jugement et le goűt; tocmai judecata dreaptă, simțul firesc și gustul au lipsit din început în scrierile române. Orbirea unora în sisteme și neînvățătura multora au aruncat și pe unii, și pe alții în frazeologie fără mărginire, fără alegere, cu care strică publicul. Moldo-românii aveau la început sau a urma tradițiilor pământești, sau a oțeli literatura în prefacerile politicești întâmplate la 1821; dar legislatorii Parnasului, ca să vorbim limbajul clasic,neînțelegând că viața nouă se tălmăcește prin literatură nouă, au apucat unii pe calea veche a pedantismului, alții au picat în pedantismul cuvintelor; din nenorocire, au rătăcit cu ei o mulțime de tineret. Luat-ați seama la iarmaroace?... Puteți pune rămășag că din două rochii, una frumoasă, dar simplă, alta urâtă, dar stacojie,țărancele vor cumpăra aceea care bate la ochi. Asemene și legislatorii noștri au ales în iarmarocul literaturilor ce au socotit mai strălucitor.

Pentru noi, românii, studia antichității este o studie de neapărată nevoie; însă nu vrea să zică să

luăm romanilor limba și literatura ca s-o schimonosim într-un jargonfără originalitate. În antichitatea romană stau arhivele noastre: arhiva nașterii instituțiilor fundamentale ale societății, și arhiva limbii... dar într-o măsură istorică. Să studiem, iar nu să prefacem, pentru că-i un lucru peste fire;lumea merge înainte și nu se poate întoarce; fiul nu poate fi tată sau frate părintelui său; de aceea trebuie să rămânem români, iar(nu) romani. Antichitatea romană merge pentru noi până la punctul acela care leagă lumea veche cu lumea nouă; o mai departepășire se cheamă împresurare, și ar fi tocmai ca când am lega unom viu de un trup mort. Mai cu cale și mai logic ar fi dar, în dragostea noastră de latinism, să lepădăm limba română și să luăm limba latină, și prin urmare să schimbăm pantalonul și surtucul pe togă,să ne chemăm Cincinatus și Brutus, în loc de Costache și Dimitrache, și să cerem înapoi stăpânirea lumii de odinioară.

Răul n-ar fi fost mare dacă oamenilor cu sisteme limbistice le-ar fi plăcut a produce numai gramatici și sisteme; răul este că au scris multe și de toate după visurile gramaticale, și au deschis era literaturii cu patosul. De se mărginea în sintaxe, în ortografie, limba putea să scape la largul ei, să-și plămădească, după nevoie și sporulideilor, cuvintele și vorbele, fără a trece prin patimile de față... Dar gramerianii, pe lângă fiecare sintaxă, au alăturat, cum s-a zis,producțiile lor și câte un lexicon de cuvinte ideale, care fac din limba de astăzi o amestecare foarte curioasă la auzire și mai curioasă la analiză. Cum sare peste un șanț toată turma când a sărit o oaie, asemene o turmă de copoi, aprinși de focul lui Apolon și însuflați de flacăra muzelor, s-au aruncat după producători spre aconchera (tot stil român) templul gloriei și a imortalității! Ne este milă de cititori, altminterea am încărca câteva coale de cuvinte culese în potopul cuvintelor străine ce îneacă

literatura, cuvinte care n-au nici noimă, nici rudire cu ideea care autorii vor să deie la lumină. Mulți din scriitorii de astăzi, autori sau poeți, și-au pus gloria nu a traduce o idee oarecare într-o limbă înțelegătoare, ci aînăduși, a speria și a câștiga mirarea păcătoșilor români cu cuvinte cât mai strălucite și mai sturlubatice.

Iert copiii care au călcat pe urme rele și au ridicat astă literatură țigărită și șonțită , fără noimă, fără cap și rădăcină; îi iert și-i putem jeli, căci strădania lor, talentul, pentru cei care ar fi putut avea talent, se acufundă de pe acum în uitare... Puține file, puține linii și puține glorii contemporane vor rămâne. Cei mai nenorociți se vor ascunde în colbul bibliotecilor, și din când în când vreun anticar sau vreun bibliofil va da la iveală, peste vro 50 de ani, câte o filă ca o hinezărie; dar pe grameriani nu-i iert; sistemele lor toate au început cu vânarea cuvintelor străine și au ajuns a pune alte cuvinte străine în loc, sub cuvânt că limba română, fiind izvorâtă din cea latină, este de nevoie ca cuvintele să fie latine. Judecata pare a fi dreaptă la întâia vedere, însă îi mai mult o părere decât un adevăr. Dac-ar fi ca limbile să urmeze după acest princip, apoi, cum am zis dinioare, să ne întoarcem la limba mamă; toate limbile din lume, vechi sau nouă, se cobor dintr-o singură limbă primitivă. Sau filologii români nu cred Bibliei și științei filologice, care au străbătut și strecurat toate limbile globului, sau, în ipoteza rezonementului dumilor-sale, ar trebui ca lumea întreagă să aibă numai o limbă și feluritele limbi ale Europei, Asiei etc. să se înece, din purism în purism, în limba primordială a omenirii.

Limba grecească, limba latină, limba germană se rudesc; cum să tălmăcim aceasta? Împrumutările ce-și fac limbile nu pot alcătuio rudire așa de aproape; suntem siliți dar a crede că au un împreun izvor; însă cum se face că limba latină nu seamănă cu limba germană? și cum se

face că un grec nu înțelege pe un german sau peun latin?... Istoria ne-o tălmăcește.

Când sosi ziua în care familia omenească înmulțită se împrăștie prin lumea pustie, acea familie s-a desfăcut în ramuri, care ramuri apucară, după nevoie, la apus, la răsărit, în dreapta și în stânga,cu turmele și cu limba lor. Acele ramuri, ajungând la locuri de hrană îndemânatice, câmpii, munți, codri, ape, s-au așezat și, cu vremea, s-au prefăcut din familie în neamuri, și din neamuri în noroade. După întâmplările viețuirii pacinice sau tulburate, după înlesnirile hranei, după condițiile topografice, noroadele și-au măritnevoile, și-au oprit gândurile și au dezvoltat limba lor mărginită în ziua împrăștierii.

În climele frumoase, ca a Greciei și a Italiei, limbile se îndulcesc, se modifică și cresc odată cu activitatea. Tot acea influențădin afară a climei și a hranei dete măsura și gradul civilizației, care consacră statornicia și prefacerea limbilor de acum înființate. În Asia, leagănul omenirii, se naște civilizația, adică: ocârmuirea politică, limba, religia, artele și științele; din Asia, civilizația se revarsă în Egipet, și Egipetul prin colonii o trimite Europei. Grecii și latinii dezbracă acea civilizație din fășurile copilăriei, o prefac dupăspiritul lor, și așa omenirea, legănată de un șir de împrumutări prefăcute după locuri și epoci, constituiază unitatea ei și moștenireapropășirii. Ceea ce înțelegerea dreaptă a istoriei ne spune despre despicarea întâi a familiei omenești și nașterea limbilor vechi urmează a ne lumina asupra limbilor din ziua de astăzi. Studia istoriei neamului român ne va spune de unde vine limba noastră și ce trebuia să fie după logică acea limbă; și așa numai vom rămâne înînțelesul cuvintelor lui Petru Maior.

VI

Să ne oprim puțin în calea grunzuroasă a limbii, simțind nevoia de a tăia deocamdată șirul ideilor din urmă, pentru a ne uita la uriașii care clădesc temelia ei. Când înRomânia literară ce au luat drept steag "limba înțeleasă de la Tisa la țărmurile mării", a picat cuvântul de pedant, mulți s-au întristat de războinica amenințare,mulți nu au înțeles cuvântul, iar mulți au gândit sau gândesc la răzbunare. Vremile însă de răzbunare au trecut; este nevoie de a întemeia critica și de a cumpăni de acum înainte bunătățile scrierilor și tăria sistemelor. De douăzeci ani încoace, de la zilele decând strigam cu toții: "Scrieți, scrieți, bine sau rău, dar scrieți", de pe când românii, însetați de cărți, priveau o carte ca jidovii mana în pustietate și, în bucuria lor, primeau bunul și răul fără osebire,cărțile au plouat, scriitorii au răsărit ca ciupercile, și scrierea care începuse cu limba românească, s-a prefăcut în meserie, intrată în concurs cu toate meseriile hrănitoare ale vieții, precupind astăzi olimbă străină. Pe atuncea critica putea fi o personalitate; acum critica e dritul obștesc de a adeveri bunătatea mărfii.

Nu de astăzi a simțit neamul român alunecarea limbii din matca ei; de pe la 1834, urechile pedantismului se arată cu vânarea cuvintelor. Un om ce scrie frumos românește în proză și în versuri,adăpat în inspirațiile sale de izvoarele și obiceiurile limbii, deși deprins cu învățătura și cunoștința literaturilor și a limbilor străine,înseamnă primejdia într-o scrisoare ce va rămânea nemuritoare.Acest om, logofătul Conachi, are neologisme, dar hultuite pe tulpină românească sau, cum zice singur el, "pe teapa noastră".

Să tălmăcim dar ce înțelegem prin pedantism,

căci ar fi o mare durere ca românul să-și închipuiască că pedantismul și învățătura,știința și erudiția sunt totuna. Pedantismul pentru noi nu este nici gramaticile ce ar da reguli de ortografie și de țesătură, nu este nici lexicoanele ce ar fi arhiva limbii, pedantismul nu este nici silința de a îmbogăți limba cu cuvinte nouă de lipsă, căci am zis din început că idei, vremi și nevoi nouă cer și gânduri, și cuvinte nouă;pedantismul nu este nici crederea că limba trebuie a rămânea în limba cronicarilor limbă epică, ce își dă mâna cu limba cântecelor populare. Știm că veacurile prefac limbile din epice în sintetice, din povestitoare în învățătoare, precum anii prefac copilul nebunatic în omul cu mintea coaptă; dar nici omul, nici limbile nu cresc într-ozi și nu-și pot schimba firea, fără a pieri sau a nu mai fi. Pedantismul este vroința de a statornici prin logică gramaticală, cursă din regulile gramaticii latine, tâlcuirea și forma cuvintelor vechi și nouă;pedantismul este de a lega limba noastră de modul declinațiilor unei limbi străine de noi prin țesătura și regulile ei; sunetul și forma, până și noima, adică sufletul cuvintelor, este dreptul scriitorilor și al neamului, marele plămăditor de limbi și de cuvinte, iar nu a gramaticilor, ce sunt numai arhiviști.

Prin pedantism, și pedantism antiromân, înțelegem iarăși cercarea de a împărți neamul în două limbi, când dimpotrivă încercările ar trebui ținute la înrudirea limbii obștești. Este serios de a rostioare că nu se poate scrie în limba țăranilor și a întreba dacă Schiller și Pascal etc., etc. au scris în limba populară? Și Schiller și Pascalau scris în limba populară, însă limba lucrată, înmulțită, îmblânzită,întinsă și întrebuințată de o mie de scriitori ce au fost înaintea lui Schiller și Pascal, încât niciodată germanul sau francezul nu ș-au pierdut mintea din ochi; neînțelegerea între țărani și Schiller este numai în știință și neștiință, în idei, iar nu în cuvinte; căci nici la francezi, nici la

nemți, gramaticii nu au întemeiat gramaticile lor pe gramaticile străine, nici s-au îngrijit mult din ce declinație le vin cuvintele și ce ascuțire cer acele cuvinte; toate idiomele, toate dialectele germane, celtice, latine, care cu vremea s-au amestecat și înrudit și au concurat a forma limba francezilor, au introdus câte un cuvânt, câte o zicătoare; urechea obștească a prefăcut cuvântul latin după auzul nou, a sucit fără regulă hotărâtă cuvântul celtic sau german și așa, cu veacurile și cu cărțile, s-a format limba de astăzi, limba diplomatică, cum ziceau ungurii în 1848. Pentru noi,dovezile istorice ne îndeamnă a crede că de bine ce avem noroculde a fi numai o limbă, pentru că toate spițele noastre s-au rezumatde una mie de ani într-un singur neam, nevoia ne-ar fi de a mări,iar nu a schimba, de a ne uni în limbă, ca și în gând, iar nu de a nedeosebi, a adăugi, iar nu a lepăda.

Ce înțelegem prin limba poporală?... Doară luăm de limbă oarecare alterații ale cuvintelor întrebuințate, dar conjugația, articolulși țesătura țăranului în cât se osebește de a sapientului?... Simplicitatea țesăturii române putea să ne deie nădejdea că osebirea între limba scrisă și limba zilnică nu ar fi fost niciodată mare. Din nimică Dumnezeu a zidit lumea; cu cevași, gramaticii români au ajuns la haos, călărind pe gramaticile latine. Credem că astăzi, pentru a scrie românește, nu trebuie gramatici, trebuie râvnă, idei și judecata dreaptă a lucrurilor; după înmulțirea avuției, gramatianii vorveni și vor zice: cutare a scris frumos, bine, după rândul limbii șifirea neamului, și vor zidi gramaticile române, iar nu latine. Fostau, mă rog, oameni vrednici ai românimii, Ureche, Costineștii, Klein,Șincai, mitropolitul Dosoftei, Petru Maior etc., etc.? În ce limbă scriau?... În limba poporului? — Ni se pare că este greșeală; toți aceștia au scris în limba obștească; de aceea și sunt mari, nemuritori și vrednici, pentru că toți îi înțeleg, mici și mari, neștiutori șiînvățați.

Ceea ce pedantismul numește limba populară e numai o rea deprindere, o osebire mică de ținuturi și de laturi, dar nu e limba cea obștească, ce se scrie și se aude pretutindene unde sunt români: limba aceasta în care se contopesc toate idiotismele nu se preface cu sisteme latinești. "Conștiința fiecăruia zice dl Victor Cousin prenăscută și aruncată în neamul omenesc întreg, se cheamă judecată (le bon sens); judecata dreaptă este care a făcut,care susține și care mlădește limbile, credințele firești de-a pururea stătătoare, societatea și așezămintele fundamentale. Nu gramaticiiau iscodit limbile, nici legislatorii societățile, nici filozofii credințelefundamentale. Cine a făcut aceste toate? Nu este nimene, și este lumea întreagă, duhul omenirii."

VII

Pe lângă pedantismul sistemelor, care se îndeletnicesc a propune până și copiilor din fașe, în loc de idei, probleme limbistice ca:Inonorificabilitudinaționalitate, probleme ce aduc aminte, nevroind,de Rabelais și de Molicre, mai înțelegem încă prin pedantism țipătul de aristocrație și de rusolatrie aruncat asupra celor ce doresc înfrumusețarea, înavuțirea limbii, după firea ce i-a dat o plămădealăde una mie de ani; aceștia dar resping schimbările scolastice; fiecare parte a României astăzi a înfiat o limbă păsărească, înțeleasă numai de adepți. Prefața celei întâi Psaltire tipărite în limba românească zice: "Cine grăiește în limbi străine numai pre sine se întrămează, nu pre adunare, unde pre el nime nu-l înțelege, iar nouă ni se cade toate să le facem spre întrămarea adunării" , din inimă poftim pe ardeleni să priceapă limba Bibliotecii literare, ce se tipărește în București; poftim pe ardeleni și pe munteni a se dumeriîn oda dlui S. , un moldovan (nr. 14 din Foaia pentru munte), precum dorim moldovenilor înțelegerea odei seculare, la încheiereasecolului (pleonasm) gimnaziului din Blaj, numărul 8 , tot din această foaie. Cred că mulți ardeleni, și vorbim de cei îmbătrâniți în cărți latine, de cei ce au întrebuințat, pentru a învăța limba mamei, trudă și vreme, ce nu întrebuințează alții pentru a învăța limbile moarte sau străine, vor fi stând în uimire. Aceste trei pilde vii nu sunt trei limbi? Și care din ele e româna?... Dintre oda dlui S., moldovanul, și oda seculară, noi alegem altă limbă din Ardeal,la care răspund toate glasurile.

"Stilul e omul", a zis Buffon , acel mare bărbat al Franței. "Stilul românului este însuși românul, putem și trebuie să zicem asta fiecare dintre noi.

Tocmai așa se mai zice cu tot dreptul: limba estenațiunea, și prin urmare limba română este națiunea română. Acum vine străinul și ne întreabă care și unde este națiunea voastră? Noi,până să-i deschidem tablele istoriei noastre, luăm amână mai cu înlesnire o gramatică, un vocabular și-i răspundem: vezi, aceasta e limba, aceasta e națiunea noastră. Acum străinul merge mai departe, se amestecă printre popor, ascultă sunetul limbii; el vine și pe la cetăți; ascultă asemene, poate fi că le și învață. Ferice de noi dacă, în primirea acestor vizite ale străinului, limba din cartea ce i-o dedeserăm noi amână nu i se va părea ca un alt dialect, diferit mai preste tot de dialectul cel viu; norocul nostru, dacă pe la cetăți nu va afla o limbă ca următoarea: astăzi m-am vorgestellt la domnu Vorsteher , sunt neugierig să știu ce Bescheid voi căpăta peGe- such -ul meu. Am un Brennerei cu Dampf , l-aș vinde, dacă mi-ar veni un Kundschafft bun. Sau ca următoarea, cunoscută încă și în forma de anecdotă: — Mă, nu lăsa sertașul tău în chertiulu meu,că voi lăsa feissa și i-oi tăia laba; sau și ca aceasta: — Despre cele ce-mi istoricești, m-am pleroforisit pe deplin, dar să-ți spun drept,că am parapon pe mata pentru calabalâcul ce mi-ai pricinuit.

Însă tot asemenea de compătimit sunt și acei latini toți, care limba românească ș-o cunosc numai din locul nașterii lor, și aceea încă abia învățată de la părinți și până în vârsta de 9-10 ani, de când fuseră duși între străini; casta acestor literatori, filologi, gramatici și ce mai știu eu cum să le mai zicem, aflu un metod de minune înlesnitor de a înavuți limba, nu a națiunii, ci aceea ce și-au făurit-o ei. Aceștia adică, în loc de a-și pune cea mai puțină osteneală ca să-și învețe dânșii deplin limba națională, pentru ca apoi să împrumute de la antica latină numai atâtea cuvinte câte ne sunt de neapărată trebuință, întocmai ca și la celelalte limbi romanice, depradă și despoie

dicsionariul latin cu atâta lăcomie, ca și cum s-ar teme că va veni un tiran oarecare și va decreta dintr-odată totala stârpire a limbii latine cu toți clasicii și neclasicii ei.Atâta nu e destul și dumnealor mi-ți introduc miile de latinisme îmbrăcate, încălțate întocmai așa precum fuseseră aceleși îmbrăcate pe timpurile cele din urmă ale republicii și sub primii cesari. De aici apoi rezultă o limbă aristocratică atât de comică, încât e peste putință să nu o asemeni cu bădăranul boierit al lui Molicre. Așa, limba aristocratică e ceea ce ni s-a imputat nu o dată, zicându-se,adică, cum că românii cărturari ar fi pornit pe calea de a schimosilimba poporului și a o preface până și în formele ei, pentru ca așasă-și facă o limbă pe care să o înțeleagă numai ei între ei etc., etc."

Acesta este pedantismul antiromân; acesta este pedantismul de care prorocește Psaltirea. Oamenii de talent și de viitor, de judecatăși de gust nu pic în asemene copilării și le ceartă. Nu numai broaștele Bahluiului au ridicat glasul, nu numai prorocii ieșenilor au cuvântat,ce și Vulturul ardelenesc își scutură aripa.

Adevărat, când chestiile școalelor au îngrijat pe moldo-români, preocupația politică i-a îndemnat la cercetarea limbilor neolatineși la limba latină. Ca toate revoluțiile în lucrurile sau ideileromânești, goana cuvintelor ce se păreau străine începu cu furie;erudiția, mai mult patriotică decât socotită, a răspândit războiul șicurățirea limbii, dar nimene nu gândea la schimbarea ei; știau învățații români că filologia este numai o știință de iubire, o ochire vie de înfrățirea popoarelor, o dovadă de înrudirea neamurilor și aveacurilor, învățătura prefăcăturilor și împrăștierea limbilor, a credințelor și a instituțiilor firești, pururea stătătoare, de care vorbește dl Cousin. Alterațiile unei limbi, născătoare de limbă nouă, nu purced din o sistimă hotărâtă, încât să se poată aplica reguli radicale. Capricul, împrejurările vieții unui popor nasc

limbile și cuvintele; cu precizie matematicească nu se îngrădește limba și inima.Logica, dar o logică greșită, a oarecare idei bune a adus pe români în urmă la consecințele de astăzi:

"Mare slujbă ar face literaturii noastre cel care ne-ar da un articol cuprinzător de numele traducătorului fiecărei cărți bisericești.Cei mai mulți dintr-înșii, îndrăznesc a zice, au fost moldavi și ungureni, care ne-au creat o limbă pe o scară așa de mare, după cum se vedea în paralelismul între limba română și italiană, și ne-au legiuit niște tipi, de la care, din nenorocire, în ziua de astăzi se depărtează mulți din frații noștri de dincolo de Carpați, întrebuințând ungurisme, germanisme și latinisme în fraze și perioade. Numele acestor nemuritori traducători ar ațâța iubirea de sine, ambiția și slava fiecărei provincii române și ar face pe mulți din scriitori a se rușina să nu amploieze și să-și degenereze limba. Nu este aici vorba ca fiecare să-și scrie dialectul său. Un dialect avem toți, și aceia au scris bine românește câți au cercetat limba în natura ei.Noi avem scriitori moldavi, și au fost și sunt dragi în toate provinciile române; scriitori ungureni, și au fost și sunt primiți și plăcuțipeste tot locul unde se vorbește limba noastră; scriitori munteni, și au avut aceeași plăcută soartă, pentru că au înțeles și au cunoscutlimba, fără de a o împestrița cu străinismele împrumutate, sau dela noroadele cu care am avut a face, sau din cărțile ce am citit.Idiomele deosebite ce vedem în cărțile cele mai nouă nu sunt atât idiome provinciale, cât împestrițături de străinisme, sau dovezi de neprindere încă a scrie curat limba românului."

Autorul cuvintelor acestora este acel autor, cu dreptul vestit, care a scris despre învățătură la înființarea școalelor din Valahia, șia găsit în limba românului destule bogății pentru a putea tălmăci idei nalte și filozofice. Din nenorocire, deducțiile greșite ale unor analoghii au alunecat, prin

scânteierea patriotismului, talentul și inima vrednicilor oameni, din care unul este autorul acesta. Ne place în treacăt a mărturisi că, dacă limba scriitorului a alunecat pe urmele unei idei, omul însă nu și-a cruțat nici ostenelile, niciviața, nu pentru limbă, dar, ce este mai bine, pentru neam.

VIII

Să trecem cu vederea acum schimbarea iute a literelor; în această schimbare, care negreșit va aduce prefacere serioasă în ortografie,am uitat noi, dascălii, deprinși cu literaturile străine, că uceniciinoștri, adică milioanele de români, îmbătrânise cu az... buche... ș.c.l., și prin urmare radicala schimbare bucureșteană și mai cuseamă cea ardeleană are un miros de străinătate și o grea înțelegere,ce resping răbdarea celor mulți cititori. Dacă literele chirilice suntpecetea slavonismului, să nu uităm însă că instituțiile întemeiatepe obiceiuri vechi se înlocuiesc temeinic numai cu răbdare și vreme:idei și învățătură trebuie românului mai cu dorință decât buchea șicuvântul.

Cât despre limbă, pentru autoritate morală, să ne mai întoarcem și să ne sprijinim încă o dată pe Petru Maior, autoritate ce trebuie aplăcea fraților de peste Carpați. Petru Maior, știutor de gramaticăca nici unul dintre noi, nu numai a scris în limba obștească a luiKlein, a lui Șincai, a cronicarilor, a traducătorilor bisericești cudeosebire că fraza și perioadele lui sunt mai grele la citit nu numai că (nu) și-au redus scrierile la strâmtele reguli gramaticale,dar, cu toate aplecările sale către latini, de care este hrănit, cutoată îndrăzneala sa în întrebuințarea și introducerea cuvintelornouă, nu a gândit la fel a îmbrăca limba română în haine latine, atipi slobodul umblet și armonia limbii pe vro sistemă, nu a gândit aînregimenta cuvintele, cum se înregimentează batalioanele, dupădeclinații și arme. Suindu-se cu cercetările lui până la principullucrurilor, Petru Maior ne spune că limba latină corectă (să învățămși să înțelegem bine cuvântul corect) vine din limba latinească ce s-

avorbit pururea în Italia; că limba română curge nu din latina corectă,ci direpț din cea latinească a obștei. Pe acest principiu istoric, PetruMaior ne îndeamnă a fi cu luare-aminte în lepădarea cuvintelor,căci sunt cuvinte ce nu se află nici în limba latină corectă, nici îndialectele italice, nici în limbile gotice și slavone, și sunt totuși alenoastre (vezi fața 306-309 în Istoria pentru începutul românilor înDachia, Buda, 1812). Dar această comoară a limbii, înlăturată dinnesocotința legislatorilor noi comoară care dovedește putere ziditoare în sufletul neamului și menire de a trăi de viața sa însuși nueste de ajuns pentru a întemeia despărțirea noastră de latini: întrelimba noastră și limba lui Ciceron este țesătura ce ne leagă de limba obștească italienească, precum sunt legate și celelalte limbisurori de astăzi. Știința gramaticală îndatorea pe românii învățația-și ocârmui scrierile și, prin urmare, a lucra la edificarea coduluiviitor al gramaticii române; dar de la știința gramaticală la aplicarea unei gramatici speciale latine la o limbă alta, este o meșteșugieghibace, de care ne putem cu dreptul mira. Părintele Petru, cum îlcheamă cu dreptul românii, era om cu multă judecată, deși demare învățătură, își iubea prea mult neamul ca să-și schimbe limba; căci el zicea că "limba e neamul", și mai zicea încă cu dovezi căromânii nu sunt pogorâtorii limbii lui Ciceron; latina și româneascasunt două pâraie ce se nasc dintr-un singur izvor, dar nu seamănăuna cu alta. Ne măgulim a crede că părintele Petru nu gândea laconcluziile ucenicilor săi și la silnicia ce ne va face limba latinăcorectă. Pentru noi concluzia ar fi aceasta: limba latină corectă eînfrumusețarea și regulamentarea limbii latinești a obștii; limbaromânească corectă trebuie a fi regulamentarea și înfrumusețarealimbii românești a obștii limba ce se suge cu lapte de la mamă - adică codul ortografiei și al sintaxei, al prozodiei și al vorbei."Cuvântul este al domnului, sau al

conștiinței neamului întreg",zice curat dl Cousin, care, pare-ni-se, este tot într-un gând cu PetruMaior. Nicăiurea Petru Maior nu impune sisteme de cuvinte, ci dincontra le aduce când în ție ca moldovenii, când în înt, după placulurechii, când le lasă în forma primitivă la înmulțit sau la singuratic

, fără îngrijire de declinațiile de unde vin. Astfel de împrumuturi sunt legiuite și înavuțitoare, nu îndărăptnicesc nici auzul, nicimintea; sistemele ce s-au iscat ne aduc limbi nouă, în loc de a rodipe a noastră. Rugăm pe frații noștri din oricare lature a prociti cuminte umilită Istoria pentru începutul românilor: nu stă în aceadisertație elementele filozofiei limbistice din zilele noastre? Unde enălucirea înșelătoare?... În Ardeal, ce din zi în zi se desparte de familia românească prin limbă, cum e despărțit prin istorie? Sau înValahia și Moldova, unde sunt multe capricii limbistice nejudecate, dar unde încailea gândul, ținta și șirul scriitorilor este de arămânea în elementele române, pentru că aceste elemente suntcarnea și sângele, trecutul și viitorul neamului. Critica dar e o faptăromână astăzi și de nevoie; când pâraiele se îmflu de apele glodoase ale ploilor de toamnă și amenință cu înecare casele de pe malullor, gospodarii își numără odoarele, le strâng și strigă de la un malla altul sosirea primejdiei. Poate că în treacăt critica vatămă vroiubire de sine mai tare decât dreapta judecată; dar cine scrie, cinese pune în fruntea națiilor, cu adevărată sau închipuită misie, acela se face proprietatea publicului; mișcarea, sufletul lui, toate suntale discuției; pentru acela ființa i se șterge; din om rămâne numainumele. Cum să critici sistemele de limbă, bunăoară, dacă nu veiarăta care gramatici au făcut întunericul? Cum vei însemna gramatica, dacă nu vei numi făptuitorul ei? Cum vei deștepta citirea,dacă nu-i spune autorul cărții? — căci numele în literatură și înfuncții sunt titlurile ce ațâță recunoștința, iubirea

sau dezgustul șidisprețul publicului. Multe lucruri și multe cuvinte sunt încă înlume ce românii nu înțeleg: porneala limbii și noima criticii suntdouă din aceste lucruri încă neînțelese.

IX

Ar fi de prisos a stărui în contradicția ce înfățișează sistemele limbistice cu firea limbii și a neamului; să ne mărginim a spune că,în orice parte a României, autorii, de proză sau de versuri, citiți,iubiți sunt aceia care au rămas mai aproape de noima națională; ede prisos a spune numele știute; dar să facem și partea Ardealuluiîn aceste nume, între acești oameni.

Deși sistemele radicale au luat născare în Ardeal, totuși are și Ardealul feciori zdraveni, ce-și pot da mâna cu noi împotriva pedantismului. Am reprodus în cugetările aceste jumătate numai a articolului Puține arătări pentru latinirea limbii noastre. Iată cumurmează dl uițiraB , rară, de nu singură, excepție a Ardealului... "Vezi, în contra acestei clase de literați citise și dl Țipar în anul1838, cunoscutele versuréle: Dracul negru s-a văzutPui de rață potcovit,Ciocârlie cu rochie,Șoarece cu pălărie.

Așa pentru noi, cărturari de a doua, a treia și a patra clasă, nu ne sfiim, întru groasa noastră neștiință, a grămădi pe această vergură frumoasă și blândă, cu orice trențe și petice antice, mai nouă, moderne, mai în scurt pe toată plasa, fără ca lenea să ne lase a nedeschide ochii a cerceta cu de-amănuntul cu care costum ar stamai bine fecioarei noastre în veacul al XIX-lea, ce croială (formele)cere statura ei.

Unii ne punem toată osteneala ca să scăpăm de sclavia slavonismelor. Ce facem însă? În loc să alungăm numai pe slavonismulcare ne stă în capul mesei, precum zice dl Eliad, ne apucăm șismulgem o grămadă de pene cu trebuință, fără trebuință, pânălăsăm pasărea golană, pentru ca să o clanțâie toate celelalte. Ba nuo lăsăm, ci curând o coperim

cu toate peticele rămase din togaconsulară a lui Cicerone, care, dacă ar învia și ar vedea ce batjocură facem atât limbii sale celei mai aristocratice decât toate limbile pământului cât și nevinovatei strănepoate, nu mă îndoiesc cănu ne-ar bate cu vergele, iar un Horațiu ne-ar saluta cu un "imitatores servum Pecus".

Nicăiurea și niciodată comoditatea și lenea noastră, a cărturarilor români, nu se dă mai pe față decât când noi ne formăm dreptul Numele inversat al lui Barițiu. Vergură — fecioară. Turmă servilă de imitatori (lat.). absolut de a pune mâna pe toată limba latină și a o face de servitoare prea plecată la a noastră. Însă nici este mijloc mai sigur de ane vădi în ochii străinilor sărăcia limbii noastre, decât când, lenevindu-ne a-i aduna toată avuția ei la un loc din toate țările locuitede români, răpim fără sfială de acolo de unde aflăm mai îndemână.

Nu încape îndoială, noi suntem și am fost siliți a împrumuta o parte oarecișicare de termeni de la limba latină, nu avem însă dreptul de a lua mai mult decât numai pe cât ne lipsiră până acumcutare idei, pentru care nu găsim nicidecum cuvinte în limbaromânească, cu atât mai puțin ne este iertat a trage dunga peste1 700 ani, a nu ști schimbările prin care a trecut limba noastră, anu respecta prezintele ei, auzul, eufonia, mai în scurt, legile gramatice și estetice care s-au învăscut în limbă.

Eu neg că limba noastră ar fi săracă; limba nu ne e mai săracă decât alte însorătoare; suntem însă noi înșine săraci de dânsa, omai și sărăcim cu capriciul nostru".

Dl uițiraB deneagă sărăcia limbii în acest articol ce ne-a câștigat inima și deschide toate orizoantele întunecate de gramaticile afeluri de autori și de sisteme. D-lui, în acest articol, care numai înînfățișarea sa străină de ortografie ne aduce aminte de Ardeal, deneagă dreptul de a despoia limba latină; iar noi, care mărturisimcă făptuitorii feluritelor gramatici sunt toți absoluți, ba încă și

filozofi absoluți, noi denegăm că vreodată românia va putea urmape căile criticate de dl uițiraB, pe căile alese de unanimitateaconcetățenilor săi. Avem convicția dureroasă că Ardealul pe multtimp încă nu este menit a prinde loc în mica literatură românească,de nu va părăsi sistemele cu care o înăduşă acum pedantismullatin.

X

În istoria limbii franceze, doi oameni ar putea să ne slujească românilor de povățuire și de comparație vie a luptei între neogalimatio-latini și cei ce cred că nici istoria neamului, nici radicalismul, nici judecata dreaptă nu ne poate îndemna a strămuta temelia limbii ce s-a născut cu neamul. Argumente latinești nu dovedesc nimica în contra rezonului românesc. Exponere, Expositio, Expositionis nu dovedesc că românii care au spunere sunt datori a zicespusăciune mai bine decât expoziție, sauexpoziție decât expoziciune;dovedesc numai o eufonie ce este mai presus decât urechile gramaticale, o eufonie aplicată de cel întâi moldo-român la cuvinteluate din limbi străine, eufonie sfințită prin scrieri ce au un veac detrai; trebuie a fi un ce mai sus decât regulile, în acel instinct de ție,decât logica ablativului sau a altui mod.

Acești doi oameni vestiți prin cercările lor, unul cu idei, cu foc, inimă și talent, al doilea cu judecata dreaptă numai și conștiințanaturii limbii sunt Ronsard și Malherbe . Nici unul, nici altul nu au iscodit sisteme, nici unul nu a creat gramatici, dar amândoi auîntrebuințat materia ce aveau sub mână după ideea ce-i împingea;publicul și posteritatea au mers nu după teorii fantastice, deși sprijinite de talent, dar au mers după cela care răspundea la conștiințaîntregului neam.

Românii încă nu au luat bine seama ce au vrut să zică când au vestit și descoperit că Ardealul în veacul trecut a restaurat limba;propovăduirea aceasta nevoiește o răspicare și o tălmăcire. Cinezice restaurat, nu zice creat; restaurat se înțelege a se întocmi unlucru ce a fost sau a se întoarce la principiile nemuritoare. Careoare erau

principiile nemuritoare ale românilor amenințate de pieire,care au trezit pe ardeleni? Era limba românească ce din zi în zigrecismul și slavonismul o înfășurau în prejitoarea morții; grecismul și slavonismul mâncau limba cronicarilor, limba română pretutindene, limba iubită a lui Klein, a lui Șincai și a lui Petru Maior.Dacă Ardealul urma a fi moderatorul neologismului nou, cum a început cu veacul, dacă combătea aplecările către străinism oridincotro veneau, fără a introduce alt străinism și încă un străinismradical, Ardealul merita de a fi capul limbii, areopagul literaturii;dacă Ardealul ar fi avut viață și mișcare în lume, va putea încă săîmpună și o limbă. Gândim însă că limba acolo își are temelia undea trăit mai slobod neamul, unde limba a prins rădăcini în legi, îninstituții, în istorie, în monumentele scrise, în mișcarea zilnică, însuflarea obștească, în obiceiurile sale și a ajuns a produce măcarcomedioare. Să îndreptăm dar propovăduirea și să spunem adevărulce-l avem toți în minte că Principatele au scăpat românia. Cândrestaurația începu, adică reacția în contra rătăcirilor străine, nemuritorii ardeleni, ce deschid restaurația, aveau ochii nu la turmanăcăjită de sași, de unguri și de sârbi, dar la cei români de lapoalele Carpaților ce sta în picioare cu steagul și sabia României înmână; acei români care au făcut tradiția românească, revendicatăde veacul al XVIII-lea și au prelungit-o până în zilele noastre, dândvreme și ardelenilor a se trezi, a se cunoaște și a aduce sprijinul lorfrățesc. Propovăduirea restaurației acestii a ademenit multă tinerime a crede că românia începe cu gramaticile, de care s-a vorbit,fără a se pătrunde de istorie cu mai multă fierbințeală decâtcumpănă; elevi ce cunosc numai slova școalei cearcă a îndemna peromâni a uita limba cea de 1700 ani. Un jurnal cu titlul frumos înnr. 22 publică, sub cuvânt de limbă, un panegeric al sistemelorlimbistice. Jurnalul acesta e prea dedat cu politica ca să se poatăserios ocupa de

speculații filozofice și limbistice. Dar putem spunecititorilor Patriei că cine zice sistemă zice presupunere, nu temei;toate sistemele își așază o idee bună sau rea de la care pornesc, darnu sunt adevăruri necontestate. Nu denumirea de reacționari poatemâhni pe român, dar greșelile ce împestrițează acel panegeric. Una,greșeala este că începe neamul cu școalele Ardealului, și nu cușcoala limbii hrisoavelor, limba publică, cu școala limbii cântecelorpopulare, limba inimii neamului, cu școala limbii traducătorilorcărților bisericești, limba credinței, cu școala limbii cronicarilor, limba istoriei, care școale își dau mâna din veac în veac, până lașcoala ardelenească de astăzi, ce nu seamănă nici cu una și nu seleagă în nimică cu tradițiile scrise și orale. Al doilea, greșeala estede a propovădui că limbile se reformează, când dimpotrivă limbilese formează zi pe zi. A treia pată este acrimonia către "nenorocițiihrăniți cu literaturi străine ce nu sunt nici buni străini, nici buniromâni". Cunoaștem însă o epocă, unde mai că românii găsiseră forma cea mai bună a limbii, o epocă în care inteligența pretutindene era deșteptată, în care din toate părțile și într-o unire de glas,de spor, și de țel, acel alnaționalității, se da la lumină numeroasejurnale și publicații, în care au ieșit la iveală colecții istorice caLetopisițele, s-au adunat cântecele poporale etc., etc. Această epocăa fost pe la 1840; și acei ce erau în capul acestei mișcări intelectuale erau tocmai de acei români, rătăciți de străini, precum îi califică neofitul din Patria! În literatura adevărată nu se zice: scrieți, casă învățăm și noi cum se scrie, dar fiecare scrie, și critica alege. Arfi fost mare nenorocire pentru români să se fi înădușit toate inimile în cărțile latinești; ar fi crezut toți românii că românia începe cușcoalele din Blaj, cum zice tânărul neofit, și în loc de o înmulțirede idei, de o deșteptare a duhului, am avea o ochire mărginită, unduh micșorat și o înmulțire de

pedanți. De la cine a învățat a scrieDante? Nici Rabelais, nici Malherbe, nici Pascal nu au cerut mușstrii(modele), dar ei aveau talent și ... judecată.

Ar trebui istoria critică a limbii de la formarea neamului român, spre a putea reduce la drepte proporții propovăduirea de restaurațieardelenească. Pe adeverirea școalelor moderne și a neofiților iuți,deși nu iscusiți, românii nu pot pune temei. Cine mai mult decâtromânii sunt plecați a slăvi oamenii lor, ce se îndeletnicesc cu lucruri ale obștii? Care neam altul slăvește, fără alegere și critică,orice nume de ai săi ce plutește în istorie, în literatură sau în funcțiicivile și religioase? Dacă, de pildă, în trăitorii de astăzi sunt oamenivrednici, de talent, de inimă și de judecată, care cu dreptul suntprețuiți, câți alții trăiesc numai din fala românului, iar nu de meritele lor? Dacă sunt oameni cu ochii deschiși și înaintiți peste orizontul mic al unei gramatici și al unei școli, câți alții trăiesc deprietenia măgulitoare a unor mici pedanți redactori de jurnale, redactori și discipli umiliți, ce fac din sistemă o dogmă și din propagatorii dogmei niște fetici literați și politici? În umilința lor, eiamenință de urgia focului reacționar pe necredincioși: critica secheamă batjocură și cer conferințe mature despre limbă; nu pot luaaminte că lumea e sătulă de conferințe și că decadința limbilor, aartelor a început când s-au ridicat sisteme, grameriani și retori, ceau stârnit și iscodit pedantismurile felurite, de au rătăcit cugetul șijudecata dreaptă a neamurilor. Dacă sistemele sunt rele și consecințele ridicole, trebuie oare neamul orbește să le urmeze, pentrucă doi, trei sau o mie de oameni și-au jertfit viața lor a produceacele sisteme? Căinăm oamenii, îi prețuim pentru gândul bun șicredem că cu cât sunt mai de inimă români, cu atâta mai mult sevor pune la muncă de iznoavă: errare humanum est.

Critica nu are vreme a răspica mărimea restaurației din veacul trecut, dar poate în treacăt

înregistra faptele și datele tradițieiromânești. Găsim într-un jurnal aducerea-aminte a adunării de laBlaj, ziua cea mare de 15 mai 1848, serbată de pribegii din Principate de la Paris la 15 mai 1851, în care serbare se închinau cuentuziasm înaintea fraților ardeleni care nu au primit decorațiirusești și ziceau : "Ardealul este matca României; în munții săi trebuie să punem altarele patriei noastre. Mai mult de oricare, ardeleniisunt atașați la pământul lor; ei cu anevoie peregrinează; iubesc caoasele lor să se odihnească în pământul părinților lor, și aceasta ledă o mare virtute de rezistență; ei, când se ridicară și ieșiră dincuiburile lor, trecură munții și formară gemenele Principate... Să nune îndoim, și la noi în Principate sentimentul național este în adânculinimilor, tot așa de înrădăcinat ca în Ardeal. Ideea unității române, înainte de a fi propovăduită de scriitorii români al veacului acestuia de deșteptare, a fost în inima căpitanilor și a domnilor viteji și înneobosita muncă și străduință a țăranului. Din începutul deosebirii și al despărțirii în provincii, românii noștri căutară totdeodatăde a le lăți și întinde spre râpile Dunării, către Mare de o parte, șide alta de a nu se dezlipi și a se înstrăina de ciuburile, de locurilelor de întâia ocupare. Așa mișcarea literară veni târziu în urmaatâtor străduințe eroice făcute în Țara Românească și Moldova pentru necurmarea tradițiunilor istorice. Așa, înainte de părintele Petruîn Ardeal, logofătul Miron în Moldova privește pe românii toți delaolaltă ca o singură familie; și mai înainte de el, Mihai-vodă Viteazul voiește să unească pe români într-un singur stat; mai înainte deMihai chiar Petru Rareș, bastard al marelui Ștefan, reclamă moșiapărintească în Ardeal. Și de ne-am afunda mai înainte în istorie,spre a căta sentimentele de frăție română, am vedea că Ioanițiucerea de la papa coroană pentru el și urmașii lui întemeiat numaipe titlul de român. Într-un cuvânt, cu cât vom deslușI mai

bineșirul faptelor românești de la început, cu atâta mai tare ne vomîncredința că ai noștri s-au luptat pentru ideea unității mai înaintechiar de a fi singura idee fecundă și adevărat sublimă în literatură."

Ostașii mari ai Moldovei și ai Țării Românești încearcă unitatea politică prin putere, poporul prin sunetul buciumului ce răzbatepeste codri și peste dealuri: cronicarii, stâlpii literaturii, ațâță unitatea morală prin aducerea-aminte a legăturii limbii și a sângelui,și unii domni prin școale înflorite deschise tot neamului. Unitateași tradiția în Ardeal se dezvăluiesc prin durerea lui Șincai, a luiKlein, a lui Petru Maior. Încotro și când își întorc românii ochii șigândul lor, dau de Principate, centrul vieții neamului. În zadar arvrea frații ardeleni să respingă influența veche și nouă a Principatelor. Existența politică a țărilor, cât de mică este sau a fost, era șieste un punct strălucitor; și inimile românilor nu puteau fi aiurea;de aceea după aspirațiile politice a venit influența ideilor și acivilizației. Veacul al XVIII-lea, fiind un timp de decadență pentru Principate, marii ardeleni ce știau Moldova și Valahia mai binedecât Banatul și Ardealul, opun străinismului, ivit sub forma grecească, scrierile lor scrise cu pana picată a cronicarilor și atraducătorilor. Astăzi, când Principatele trăiesc în șirul ideilorfranceze, astăzi, când limba umblă șovăind între multe sisteme,astăzi, când forma veche a stilului este uitată și rătăcită fărăîntoarcere, iar forma nouă română încă scriitorii nu au nimerit-o,totuși școala ardeleană nu are putere de a trăi nici de tradițiilerestaurației, nici de viața ei însăși. Sub sistemele latine prin careschimbă limba nu poate mistui stilul franțuzit al Principatelor; deosebirea este că bucureștenii puțin, ieșenii mai mult își adapăinspirația de vițele vii ale neamului, caută a-și ascunde străinismulmăcar sub cuvinte române sau învechite în românie, pe când ardelenii, săraci

ca și țăranii de stilul limbii, cearcă a-și ascunde sărăciacu mitologia și cuvinte latinizate. Mulți Ronsard avem, dar Malherbii întârzie a sosi. Știm că gândul a fost bun, știm în București,în Iași și în Blaj că oamenii ce au pornit pe calea latinirii au fost șisunt pătrunși de mizeria neamului nostru, de viitorul ce ne estepăstrat; știm că din ei mulți ar muri și mulți au suferit pentrumărirea și mărturisirea României, știm încă și vedem că, oricândscriitorii vor a pătrunde la inimă, la auzul și la văzutul românului,uită sistemele. Răul este că pe lângă dascălii noutăților, care aucumpănă în aplicația sistemelor, vin ucenicii care își pun silința șifala nesocotită și neștiutoare a întrece pe dascăli. De la gândulrestauratorilor de a întemeia gramatica latină, de la gândul de astârpi cuvintele de extracție străină am ajuns a schimba tot glosarul. Exagerațiile școalelor combatem, nu școalele, nu munca, nuîmbunătățirea. Sunt o seamă de oameni care se sprijină pe scriitoriivechi spre a zidi temelia sistemelor exclusive; dar dacă, de pildă,este carte în iune, sunt alte cărți tot de o vechime, ce sună altminterea; nici una, nici altele nu dovedesc nimică, de nu că limbile aureguli și excepții, că nimică în lume nu este nou, și s-au aflat visurișisi cercări limbistice românești și în veacul al XVII-lea. Și noi am vrea să clădim o sistemă de limbă, dar de unde să pornim? — De laTraian împăratul, cum zice Patria în nr. 26 de mai sus, sau de lacronicari? Care-i limba neamului român? Limba lui Ciceron și a luiTraian, sau limba soldaților lui Traian?...

Până ce Patria va dezlega publicului român această chestie, socotim că sistemele nu au temelie, pentru că rezultaturile nu sunt înarmonie cu neamul; și rămânem în încrederea că limba română e olimbă deosebită acum și a fost osebită pururea de limba latină, căcuvintele ei s-au format și se formează după reguli încă necunoscute, ce își au logica în istoria noastră.

XI

În cercările noastre de a ne convinge de temeiurile sănătoase ce ar fi ademenit pe români a părăsi limba strămoșească, am rămasnehotărâți dacă acestea provin din prea mare știință, sau numaidin fantazia novatorilor, după școalele de unde ies, bucureștenesau ardelene. În mai multe rânduri, vorbind de sistemele limbistice, am zisradicale sau radicalism; suntem datori a ne îndreptazicerea și a respinge și acest temei, pentru că cuvântul radical ald-lor stă în contradicție cu istoria neamului, cu tradiția românească și cu scrierile restauratorilor; unii din radicaliști, rațională și, și cevor mai fi, au pornit fără să ne spuie de unde pornesc; alții pornescde la o limbă latină depravată, ce o socot limba lui Ciceron. Dupăaceștia, coloniștii romani au urmat de la descălecatul întâi a vorbi și a scrie latinește, și numai cu vremea, cu megieșia și amestecareabulgaro-slavonă, s-au șters dintre ei limba și literele latine. Dinnenorocire pentru acești utopiști, istoria lumii și un monument viu,mare de opt milioane de suflete, le stau dimpotrivă. Istoria mărturisește că în lumea română, pe lângă limba oficială latină, trăiau cotla cot și dialecte compuse de latineasca cea obștească ce nu a pieritniciodată în Italia, zice Petru Maior. Aceste dialecte duse de soldațiiromani, răsplătiți cu pământuri în țările biruite, s-au întrulocat cu limbile acelor țări biruite și au produs modernele limbi, zise neolatine. Cu decadența romană, limba latină oficială pică și ea; dialectele provinciale intră la rând și se ridică la grad de limbi;asemănarea limbilor române, franceze, spaniole și italiene nu vinede la limba latină, dar de la cea latinească a soldaților. — Cu câtcearcă cineva analogiile, suind șirul veacurilor,

cu atâta asemănareaîntre limbile surori e mai mare în construcție, în cuvinte și în idei.Pe când limba latină este uitată ca limbă vie, și rămâne numai olegătură a cancelariilor, a învățaților și limba bisericii, limbile nouăse încerc a scrie și a crește. Greutatea întâmplărilor istorice,tendințele religioase ne siliră pe noi, românii, a trăi în înrâurireaslavonă, ca înrâurire preponderentă; în lipsă de dovezi vechi, suntem datori a crede că limba românească scrisă a început cu literelechirilice, despărțită cum era de vatra civilizației neamurilor latine,care neamuri luaseră literele latinești nu ca o moștenire a limbii luiCiceron numai, dar ca un avut al civilizației italiene din străvechime,civilizația aceea ce a respins litera grecească.

Multă vreme, dialect popular numai, restrâns în întrebuințarea casnică și în relațiile private, dialectul putea să piară de piereaființa politică a neamului; dar micile privilegii feudale ale Maramureșului și ale Făgărașului, neobicinuința pe atuncea a crăiilorde a amesteca neamurile și a constitui omogeneitatea țărilor, șimai ales întemeierea domniilor române a Valahiei și a Moldovei,întăresc dialectul. Cu privilegiile mici, cu ridicarea politică a Principaturilor, dialectul se ridică și se impune dregătoriilor, începe a sescrie prin acturile publice și se preface în limbă. Cum ne-a părăsitlimba latină oficială cu strângerea românilor, asemene și limba slavonă ne lasă cu înființarea straturilor române. Un eveniment religios, reformarea, ce desparte omenirea de astăzi, veni când româniaera în cumpănă de a se topi în oceanul slavon, și goni limba slavonicească de tot din lumea română și începe adevărata și singuratradiție a limbii române.

XII

Depărtarea românilor de apus, de unde era originea lor, îi aruncase nu numai în catolicismul răsăritean, dar și în slavonism, slavoneasca fiind limba politică, oficială și religioasă a Dunării.Cercările lui Racoți de a trage pe români la dogmele lui Calvin,într-o țintire politicească, îl îndeamnă a porunci tălmăcirea cărțilorbisericești din slavonește și a întemeia slujba bisericii în limbaromână, pentru a-și câștiga numeroasa poporație română din Ardeal și din comitaturile ungurești și a nu o lăsa nici catolicismuluirăsăritean, nici catolicismului roman, care, după cum este știut,nu îngăduie serbarea liturghiei în altă limbă decât în limba latinească. Unul din cele vechi titluri ale limbii românești este: "Psaltirea ce să zice: cântarea a fericitului proroc împărat David, cu cântărilelui Moisi, și cu suma și rânduiala la toți psalmii, izvodită cu maresocotință din izvod jidovesc pre limba românească, cu agiutorul luiDumnezeu și cu îndemnarea și poronca, dimpreună cu toată cheltuiala, a măriei-sale Gheorghe Racoci, craiul Ardealului i proce. Tipăritus-au întru a măriei-sale tipografie dintăi nouă; în Ardeal, în cetateaBelgradului."

Și mai departe: "Cinstitul și luminatul semn al măriei-sale craiul Ardealului, și al domnului părțitor Țării Ungurești, și a Șpanuluisecuiesc oștește i proce." I. Corinth. "În soborul creștinilor mai voiesc a grăi cu înțeles 5 cuvinte, învățând pre alții, decât zece mii decuvinte în limbi străine." Cuvintele aceste de seamănă a fi criticasistemelor limbistice de astăzi ale românilor sunt o lovire fățișă încontra bisericii latine. Predoslovia către măria-sa craiul Ardealuluișsi predoslovia cătră

cititori I. Corinth este un curs de istorie aschimbărilor politico-religioase ale vremii și o dovadă că limba scrisă a început cu tălmăcirile acestea. Pretutindene unde se află suflare românească limba slavonă părăsește altarele și oficialitatea;revoluția se face într-o clipeală și fără contestație pentru că era înînima neamului de a vieți din puterile totale ale lui, pentru că era în natura dreptei judecăți a românului și pentru că întemeia și maitare duhul neatârnării neamului și împrospăta antipatiile de semințieamorțite acum de mult, cu legături politice și religioase. Dartălmăcirile poruncite de Racoci cu scop politic ațâțau îndată luareaminte a staturilor române: luând din reformă ceea ce era dupăînțelesul și folosul neamului, limba vie și serbarea bisericii, bisericile din Țara Românească și din Moldova, mai cu seamă din Moldova, unde clerul avea mare nume de învățătură și de evlavie, opunla acele tălmăciri alte tălmăciri, compun cazanii și evanghelii comentate, anticalviniste și păstrează nejignită credința religioasă aPrincipaturilor ce era puterea lor, întărind prin influența lor șicredința îndoită a românilor de peste Carpați.

Încercarea de propagandă politico-religioasă a craiului Ardealului avu de urmare pentru români a da născare unității române în toatăîntregimea ei, a întări naționalitatea prințipaturilor cu inaugurarea desăvârșită a limbii și dezbârnarea iar desăvârșită a credințeice putea să le atârne de Ungaria sau de Polonia, primejdia noastrăde atuncea.

Precum tot din epoca reformei religioase pornește și întemeierea unor limbi apusene ca limbile franceză și germană, asemene și lanoi tradiția limbii pornește de la lupta lui Racoci și reacția Principaturilor în contra propovăduirii calviniste.

După titlurile istorice ale neamului ce nu le recuză nimene, după analele pozitive ale limbii, în zadar am mai cerca vreun temeișcoalelor moderne,

care toate înlăturează și pomenirea chiar atradiției, ca oamenii cei noi ce își tăgăduiesc părinții, neștiitoarepoate aceste școli că analele noastre răspund la epoca cea mareeuropeană zisăRenașterea, adică epoca în care popoarele de toatevițele și-au găsit forma desăvârșită în limbi, în naturi, în poziția politică și au plecat pe calea cea largă a științelor și a civilizației.

Am zis că școalele limbistice au cuibul lor în București și în Ardeal. Acele din București care au luat de organ Patria sunt școale de fantazie, ce umblă după teorii artistice, croind o limbă dramatică, da nu română, pe formele școalei ultraromantice franceze de la1830, școală cu părul lung, cu antiteza în cap și în picioare, cumanta pe un umăr, cu ghitara aninată de gât și cu spada în mână,școli de geniu necunoscut în ingrata românie, școli ce nu au nevoiede a ținea seamă de istorie, și cheamă tradiția o coterie . Adevărat că scrierile ce ies din aceste școli sunt netrebnice pentru mulțime;adevărat că propășirea ideilor se întinde la numărul fericiților ce lepot înțelege; adevărat că nu sunt de acele "ce spun cinci cuvinteînvățând pe alții, dar de acelea ce spun zece mii de cuvinte înlimbă străină"; adevărat că aceste școli au de scop a învăța și aconvinge pe cei învățați și convinși numai. Curioasă coterie estetradiția, de o pot înțelege și mulțimea, și învățatul, și școalelebucureștene.

Seama Ardealului în istoria nouă a limbii e mai grea. Ardealul, ce are tradiția calvinistă, Ardealul, care în veacul trecut s-a luptatcu acea tradiție în contra năduhului străin, purcede și el însă dinradicalism, și radicalism latin. Multă știință, multă erudiție suntîn Ardeal; prin urmare, logica istorică nu a putut fi neștiută șineînțeleasă ca în alte școli.

XIII

Această contradicție vederată a tradiției cu fapta învățaților ce leapădă tradiția, ascunzând-o, sub pretext de baștină latină, ne-aadus a cerceta dacă nu cumva vro idee mai departe nu stă ascunsăîn sistemele latinești ce înfloresc în Ardeal cu cuvânt de românie?Ardealul nu este ca Principatele o întregime de credință; și școalelelatine, școala de la Blaj, e școala românilor uniți. Nu doară căcredem că căpeteniile ar putea vrodată falsifica dreapta judecată aromânului, încât, ca sf. Petru, să se lepede de românie, dar ideea religioasă fiind o putere asupra popoarelor, am văzut cu oarecareîngrijire și îndoială latinirea neobosită și sistematică ce vine dinaceste școale, cu atâta mai mult că catolicismul român este foarteîndrăzneț la prozelitism. Pentru românii țărani, primejdie nu încape;deși toleranța religioasă a fost un act pururea cunoscut în faptă, denu în drit, de guvernele țărilor, unitatea credinței nu s-a clătit, șieste de adeverit că nu se va clăti vrodată; dar propovăduirea catolicismului ce se face, ajutată de latinirea limbii, ar tăia în douăunitatea morală ce leagă deosebitele familii românești, acea unitate care ne-a mângâiat veacuri și a făcut puterea sufletului nostru.Statornicia Principaturilor în patimile istorice a produs roduriledorite; mântuirea a sosit astăzi! dar, osebiți de vițele vii ale neamului prin hotare politice, ardelenii, de vor aluneca pe calea propagandei, se osândesc a pieri, slăbind totodată mijloacele neamuluide a se ridica la poziția la care îi cheamă astăzi prefacerile politiceale lumii. Zile de frăție ca a Blajului din 15 mai 1848 se ridicărareori în istoria unui popor împărțit în credința sa. Spuie căpeteniilea uniților și a neuniților cu câtă muncă sufletească au putut

pe treizile impune tăcere pizmelor religioase?

Biografia latinitorilor, începând de la Petru Maior și de la restauratori, ar putea să ne puie pe urmele unei propagande, de carenu credem să fie bucuroși românii și ne va modera în iutele prefaceri limbistce întemeiate pe limba latină.

Pentru a scăpa România de panslavismul ce o cotropea în minutul unde venea panslavismului, pe nourii nordului, ajutorul înarmat, înavuțit și năvălitor al moscalilor, se ridica limba scrisă ceizgonea slavonismul și din biserică; acea limbă scoasă din aplecărileîntregului neam, în ziua primejdiei întărită de cronicari, s-a luptatpână astăzi și a făcut singură unitatea și tradiția românească. Depotopul slavonismului ne-a scăpat reforma; de Calvin ne-a scăpatconștiința românului, care a luat limba fără a-și da credința; depotopul latinirii, ce și cine a scăpa românia?

Partea a doua

I

Simțul firesc al românului seamănă a fi amenințat de întreagă stingere. Sisteme se ridică în contra sistemelor, școalele se ridicăuna asupra alteia și se întreabă în furia polemicii stârnite de câtevaluni: Cine a dat născare jargonului? Tu... eu?... Bucureștii sau Blajul, sau jargonul nu ar fi oare limba reacționarilor, aristocraților,slavonilor și rusolatrilor moldoveni, care, după concluziile neconcluzând ale dlui B... , au slăbiciunea absurdă și retrogradă de a crede și propovădui că instrumentul cu care s-ar putea cânta românețeeste bun, dar că meșterii nu sunt vrednici. Noi, care credem căglasul a opt milioane de suflete are mare putere în cumpăna logicii,și putere mai mare decât logica sistemelor ce se întemeiesc pe gramatici străine și pe uri politice fără ființă astăzi, noi, care credemcă glasul acestor opt milioane de suflete este mai mult decât ocoterie, cuvânt mai mult artistic și glumeț decât drept, aruncat dedl B... cu dezinvoltura știută a limbajului bucureștean, ne-amîncredințat, după pătrunzătoare cercetare a lexicoanelor, că coterieînsemnează societăți mici (românește: adunări), sau prietenii literare și altele sau școale sistematice, ce se încerc a trăi afară de viațaobștii și a se deosebi de traiul tuturor, bunăoară cuacării și pedanții.

Cât de frumoase sunt sistemele și rodurile lor, sunt români nătângi, convinși că o limbă, fie ea turcită, grecită, franțuzită șislavonită, când vorbește de neam și s-a născut cu el, când spune detrecut, de patrie și în fiecare cuvânt stă o tradiție istorică, o durere,o fală, sau o simțire, e o limbă nepieritoare și cu anevoie de a stârpi.Propovăduirea calvinistă a produs vietatea

României; ea, precum s-azis, a scăpat neamul de oficialitatea slavonismului în stat și în biserică, care oficialitate ne mâna în adevăr a nu mai fi nație șireduce limba la un patoa dezmoștenit precum e acel patoa românescde pe șesurile Tisei. Dar propovăduirea calvinistă și reacțiaromânească în contra ne aduse forma desăvârșită, forma concretăa neamului nostru. Pentru a tălmăci ideea noastră mai cu pătrundere,am zice că românia a ieșit înarmată de toate puterile viețuitoaredin revoluția religioasă, ca Minerva din fruntea lui Jupiter, nescăpânddin vedere că neamul nostru este rodul lumii romană și al lumiibarbară pe malul Dunării, cum franțujii, italienii, spaniolii suntrodurile în alte proporții al civilizației vechi și a sălbăticimii. Moderna ură politică a moscalilor, de care poate frații de peste munțica mai depărtați nu erau și nu sunt pătrunși ca noi, ne-a aruncat înitalienism, în franțuzism și în alte isme ce nu erau și nu suntromânism. Însă primejdiile politice, încât privește robirea sufletului român, au trecut, adevăratul românism trebuie a-și ridica capul.

Deosebitele școale despărțitoare lumii română se unesc în socotința lor despre puțina știință a limbii slovenilor și prin sloveniiaceștia ne măgulim a crede că se înțelege reacționarii moldoveni aiRomâniei literare. Ce vor să zică școalele cu cuvântul de știință alimbii nu se prea pricepe, căci țesătura, legătura părților unei fraze,singularul și pluralul sunt astăzi științe ale copiilor și nu se cerenici barbă, nici ani pentru a lor învățătură. Purechetul unei virguli,lipsa unei vocale, greșul unei perioade sunt lucruri serioase,mărturisim, și vrednicesc refutații și nopți de neodihnă a capetelorînvățate, dar să fie îndurare și iertare când cititorul va putea culegeideea prin greșelile limbii. — Nu corectura scrisului face cărțile maibune... îndeosebi pentru limba română, unde să căutăm regulileei? În școale?... Dar școalele se deosebesc toate prin sistema dețesătură

și de ortografie, și toate pornesc de la analogii străine,unele italiene, altele latinești, altele franțuzești. — În cărțilebisericești, în cronicari, în pildele lui Șincai, lui Klein, lui Maior,ale puținilor cărturari în urma acestor, în poeți ca Cârlova și Scavinski?... Dar școalele, ca să fie logice, trebuie să respingă și pe uniișipe alții, că ei sunt barbari, și nu sunt români, după Blaj sau dupăBucurești.

Dacă cărțile și manuscrisele cele mai vechi nu ne dau altă limbă decât aceea ce umblăm a lepăda astăzi, putem oare să presupunemregulile, rădăcinile, terminațiile și schimonositurile combinate șicomplicate ce ne impun școalele, și putem crede ca cuvânt de evanghelie că Iașul, Blajul sau Bucureștii au găsit românia prăpădită.

Nu. — Cărțile cele întâi erau izbucnirea duhului neamului, ce își găsise întregimea lui după frământarea nevoită a veacurilor, eraurevoluția învingătoare a ideii României, ce se mișcă în sfârșit înveacul al XV--lea și vin la lumină în veacul al XVI--lea, cu limba,cu aplecările, cu civilizația și presimțirea de tărie a ei. Până a nuluci la soare, naționalitățile mocnesc veacuri, și odată răsar cutoate armele lor, credință religioasă, credință politică, civilizație șilimbă.

Ideea României, născând în veacul al XVI--lea, se preface în revoluție politică și pornește regulat analele naționalității printipărire de cărți: dar temelia acelei revoluții este tradiția orală.

Tradiția orală a neamului nostru cuprinsă în cântecele vechi, zise astăzi balade, ne dă tot românismul cărților bisericești și alcronicarilor, iar nicicum românismul nou. Astă tradiție orală,neținută în seamă de școale, astă tradiție pe care este ziditănaționalitatea română împrăștiată într-o minunată asemănare șiunire pe toate laturile românești, e limba. Câtă osebire ar fi întreprovincialismurile moldo-ardeleano-române, am avut și mai avemîncă o limbă mai presus, o limbă cu care ne putem înțelege delaolaltă,

moldovanul cu tisanul, ardeleanul cu craioveanul.

Decât vom discuta și argumenta latinește despre sisteme negăioase, care ostenesc, suntem în încredere, și pe dascăli și pe ucenici, ne închipuim mai bine că românii nu știu nici latinește,nici franțuzește, nici italienește; și se mulțumesc a spori înainte, înrod și în frumusețe, limba aceea care le-au făcut veacurile, pentrucare i-au hulit, necăjit, chinuit ungurii și slavonii.

Nici Racine, nici Pascal, nici Schiller, nici Homer, nici Dante nu au făcut gramatici; unii din ei au scris până a nu fi gramatică înlimbile lor, și scrierile lor au slujit de-a face gramatici, și fac podoaba neamurilor lor și a omenirii. Naționalitatea nu stă nici în gramatică, nici în rădăcini, nici în terminațiile unei limbi, dar în limba uzuală; românilor numai le-a fost dat a începe viața cu cărținepotrivite și a slăbi naționalitatea cu sisteme și chestii înnoite dingâlcevirile retorilor picării grecilor și a românilor și din sfezile scolastice ale Veacului din Mijloc.

De unde a pornit împotrivirea buruitoare în contra calvinismului, de acolo trebuie să pornească și reacția mântuitoare în contrascolasticii latinești, ce ne duce la apostazia naționalității. Uităm că latinismul și neolatinismul au fost un steag politic, ce nu maiprinde loc acum; între români, moldovenii, și între moldoveni, colaboratoriiRomâniei literare sunt singurii ce nu au impus românilornici gramatici, nici altă scriere după iscodirile închipuirii lor; singură Moldova, ca și în lupta nașterii, a sprijinit tradiția scrisă șitradiția orală. Este iertat dar Moldovei a cerceta titlurile necontestate vechi și a cumpăni temeiurile nouă; este iertat Moldovei, carea pus mai multe pietre la zidirea veche a naționalității a se convinge dacă limbile nouă fac cât limba veche, cât de frumoase șiarmonioase sunt ele, dacă substituția lor este putincioasă, de nevoie,și conformă cu țelul

la care sunt chemate limbile de a fi un organde
înțelegere nu a unor oameni, dar a oamenilor, și a
se încredințacă latinirea, saufranțuzirea, sau
talienirea României vrednicește truzile ce am putea
întrebuința în cercetări și lucruri mai serioase.

II

Nici o pricină personală nu ne-a îndemnat a pune pe hârtie micile observații ce a tipărit România literară sub nume de Cugetări,nici nume, nici profesie de cărturar nu avem; în călătoriile silite,uneori primejdioase, între români la 1848 am avut prilej a vedea șia ne dovedi nepotrivirea doctrinelor nouă ale limbii cu firea duhului, cu nevoile și cu obiceiurile neamului. Cum zicea d... B. peCâmpul Libertății de la Blaj de silnica legătură a Ardealului cuȚara Ungurească, că ungurii puneau la cale de români fără români,am putea să zicem și noi că gramerianii au pus la cale limba fără aîntreba pe limbă. Un lucru necontestat că limbile se prefac, dar seprefac ele singure cu întrebuințarea zilnică, cu sporul ideilor șinevoile civilizației; însă prefăcătura adusă de ani și de trebuință,măsurată pe noima aplecărilor și a năravurilor neamurilor enesimțită la auz și la vedere. Tulburare în limbi, cum a fost revoluțianoastră, pică în baltă, dar nu pică până a nu aduce confuzie înidei, desfrânare în condei, cacofonie și stavilă în inspirație. Cândrevoluții de aceste năpăstuiesc neamurile, sau neamurile pier, sauoamenii de judecată vin dincotrova și se opun potopului stricător.

Priveala unei polemici aprigi , ce a picat într-o înjosire de idei și de cuvinte neiertate, ne-a fost întrerupt șirul ideii noastre istorice.Să o urmăm de aici înainte, după cum faptele și vederea românilorne-au arătat-o în câmpul Blajului, al Filaretului, pe șesurile Tisei șipe malurile Prutului.

Un lucru dovedește polemica, că toți românii nu sunt poleiți și ciopliți ca atenienii, dar că au mult din firea beoțianilor; maidovedește polemica încă că pedanții sunt iuți, și îndeosebi că oseamă de

învățați ai Ardealului apără limba născută din sisteme,ca o limbă ardelenească. Poate să fie ardelenească, dar nu esteromânească. Judecata dreaptă nu ne îndeamnă a scrie franțuzește, și nici un moldovan nu a propovăduit aceasta; moldovenii zic căpredicile politice de pe câmpul Blajului de la 1848 s-au ținut într-olimbă necunoscută celor patruzeci de mii de români adunați și căacea adunare, fără Iancu, fără Buteanu și fără alți feciori asemene,ce nu vorbeau după gramaticile și lexicoanele Blajului, ar fi fost omare mistificație. Facem chemare la mărturisirea celor ce au fostfață, iar dacă mărturisirea ar putea lipsi, ne îndreptăm la gazeteledin acea epocă și la protocolul adunării din mai 1848. — Suntemconvinși că înșiși învățații Ardealului sunt astăzi uimiți de rodurileși confuzia propusă; simțim aceasta la moderația temeiurilor, a criticilor din nr. 22, 23, din Foaia pentru minte, unde cunosc că sistemele au întrecut hotarul lucrurilor iertate. Nu vom ridica ce estegreșit în apreciația dlui G. S. despre autorii franțuji și limba franțuzească vorbită în Paris, deși se pare ciudat ca Iașul și Blajulsă discute aceste obiecte, când e vorba de românie; însă dacă înFranța există academia, și academia folositoare, aceasta vine pentru că în Franța nu sunt, nici au fost mii de sisteme și de școli, miide gramatici, lexicoane și opere, după acele școale și sisteme felurite în consecințe. Are Franța academie, pentru că Franța în vreme aînlăturat pedanții, pentru că gramatica s-a mărginit a da numaireguli organizatoare a graiului unei limbi ce se vorbea și se vorbește,iar nu codul unei limbi închipuite. Nu este drept ce zice fratele G.S. de frații moldoveni că nu pricep că limba se schimbă cu vremea.Moldovenii au pus schimbarea ca un axiom de cele ce nu au nevoiede demonstrare; ne pare rău de a-l îndrepta la nr. din Românialiterară; dar acum zicem că, de se schimbă limbile, gramatica însănu. Critica din nr. 23 a F. P. M. (Foaia pentru minte) se ocupă multde

alterațiile și pronunțiațiile provinciilor; și aici ne pare rău deînțelesul criticului că provincialisme nu sunt limba; dar când oamenii din osebitele provincii, ca cronicarii, Klein, cărțile bisericești și mai târziu Șincai, s-au tălmăcit tot într-un fel, fără a pica în hiere, fără a mânca șapă și fără a-și pierde pșenea etc., suntem siliția crede că este o limbă. Am crede chiar într-o gramatică ce s-ar facepe documentele ce avem, dar nu pe documente ce ne închipuim căam avut. Gramatica ce se complică și, pentru a vorbi mai drept,care pornește de la filologie, nu dă extrasul limbii vii, ci produceteorii ingenioase câteodată, dar totdeauna împoncișătoare realității. Românii au dat prea mare însușire filologiei, sau mai binecuvântologiei, care e o știință de anticar, și au ridicat-o până ce aufăcut din ea temelia unei limbi; dar nici Academia Franceză, nicigramaticile franțuzești nu pornesc de la filologie. Lexiconul a înscris cuvintele vechi sau nouă, ori de ce baștină, introduse de practică, de amestecarea dialecturilor provinciale și străine, de inspirațiileși talentul scriitorilor. Gramerianii, pornind de la realitate, au culesși statornicit reguli organice ale țesăturii, singura misie și datorie agramaticii. Când practica leapădă un cuvânt, academia se mulțumește a însemna noima și etimologia lui și a spune: cuvânt vechice nu se mai întrebuințează; când practica a făcut un cuvânt, sau aîmprumutat unul, academia îl înregistră iarăși cu noima și etimologia sa. Polemica însă, cât nu va ajunge în necuviință, nu poate finefolositoare și ne-a deștepta într-o zi calea adevărată. Precum fraților ardeleni, cărora le cunoaștem multă știință latinească, sunt greșițiîn apreciația lor despre autorii și limba franceză, asemenea le estegreșită propunerea despre dl Eliade, ca cap de școală în Moldova.Moldova e o țară rece, unde entuziasmul, fie politic, fie literar, nuprinde în clipeală; nici teoriile italiene și romantice ale vestituluirevoluționar, nici sistemele

ardelene nu au prins rădăcină. Cei dinrari și respectabili moldoveni, ce s-au încercat în nevinovate forme,au avut puțini imitatori, rămânându-le lauda numai că au dat semnul mișcării intelectuale, și dându-și laudă mai mare încă, nu cusisteme gramaticale, dar cu cercetări istorice, cu cercări de poeziești alte asemenea ce au aținat publicațiile și scrierile moldovenești de pe la 1840. Dar și apreciația criticului despre românismul Principaturilor e greșită; românismul până la veacul al XVI--lea era numai în colț, și staturile române se mișcau în rotirea slavonismului,care, am zis-o o dată, era civilizația preponderentă. Slavonismulera Dunării ce a fost Apusului latinismul. Ardelenii, neavând ființălegală, nu aveau nevoie de a se ține de tradiția politică a vremii;dar dacă arhiva oficială și biserica au fost slavone la noi, să nuuităm că relațiile dregătorilor cu locuitorii au fost românești, căcărțile domnești către dregători erau românești, că tranzacțiile scrise și judecățile se făceau românește; și dacă în Ardeal este colecțiade două sute diplome, toate slavone, în Moldova avem sute de miide zapise, cercetări, titluri de proprietate și hotarnice originaleromânești. Erau așa de români, că toate hrisoavele sună: "Înainteanoastră și a boierilor noștri moldovenești.." Tălmăcirile uricelor,slobozite odată cu acturile oficiale slavone, sunt încă dovezi aleromâniei și titluri ale limbii.

Studia istoriei nu este numai în cărți tipărite: cartea vie a poporului, adică năravurile, obiceiurile publice și private, portul, muzicași limba ne vor da poate soluția ce o căutăm, soluție ce o simțim cutoții, învățați și neînvățați, și care unii o vânează pe pământuristrăine; nu îndelungat poate orbirea sistemelor să întunece minteaunui neam.

Este în obiceiul criticilor, ce simt pământul înfundându-se sub greutatea unor sisteme, a sări din un obiect în altul și de a pune încauză efectul.

Așa și dl G. S. de la gramatică a sărit la frumusețilestilului, de la Blaj la Atena și la Roma; și de la frumusețile stiluluila clasicii lumii, de la clasicii lumii la cântecele populare... Dl G. S.și toate școalele noastre trebuie să urmeze tocmai din contra,... săpornească de la cântecele ce le hulesc ca să ajungă la clasici!...Prin câte fazuri și prefacere au trecut toate limbile până la clasici !...Numai noi am avut pretenții de a ne face clasici până a nu începe,de aceea suntem legați în felurite sisteme care au prefăcut toatăromânia într-o arenă de pedanți. Fiecare fază în existența limbilora avut o epocă de mărire, a produs o operă ce a determinat fazaurmătoare; dar propășirile nu au venit cu sistemele; nu sistemele au înfiat pe Ennius Rusticus , nu sistemele au înfiat pe Horatius. Clasicii se chem clasici, pentru că rezumă în ei, cu talentul sau cugeniul, civilizația și calitățile veacului lor. Dar numai prin gramatică nu se fac clasici. Vaugelas nu e numărat între clasicii franțuzești, și nu avem nădejde că românia viitoare va putea puneîn rândul clasicilor grameriani de astăzi. Sunt autori care au scrisdupă toate regulile gramaticale, și nu sunt clasici; sunt alții plinide greșeli antigramaticale, dar sunt clasici. Pentru ce?... Cea întâinevoie a omului este a înțelege și a fi înțeles. Cât de clasic ar fi unom neînțeles, munca lui e netrebnică, și cunoaștem multe opere deasemenea în biata românie.

Faceți-ne o gramatică a limbii după limba nu ce ar trebui să avem, dar după limba ce avem, și lăsați-ne să începem de la început,lăsați-ne să ne rugăm lui Dumnezeu; iar nu lui Dominus Zeus, careeste un domn păgân, lăsați-ne să lucrăm în voia sa limbușoara astaturcită, grecită, ungurită, slavonită și ce a mai fi, ce o înțelegemtoți, și vom ajunge și noi de când în când a naște câte un clăsicișor.Noi, moldovenii, dimpotrivă, simțim că o mare avuție, inspirație șilimbistică este în cântecele disprețuite în Ardeal, și cu ele și

voiacriticului vom urma înainte cercetările retrospective. Și Homer afost orb, și gramerianii de pe vremea lui l-au hulit de barbar șineclasic. Cu părere de rău vedem pe ardeleni mai mult dedați literei lucrurilor decât duhului, multă erudiție moartă, dar nicicumspiritul filozofic al lucrurilor.

III

Gramatica, a zis oarecine, este un mijloc, iar nu un țel; la români, ambiția gramerianilor a prefăcut mijlocul în țel; cu pericolul de astinge în noi închipuirea, slobozenia gândului, volnicia stilului, armonia, firea și folosurile scrisului, domnii grameriani ne-au adusîntr-un timp în care popoarele s-au scuturat de vrăjbile școalelor, șila un neam mândru ca al nostru, în care conștiința sângelui a fostvie în cele mai grele vremi ale istoriei sale, a concentra înțelepciuneaneamului cu cuvântologie, alfa și omega științei și a râvnei românilorde dincoace și de dincolo de Carpați. Primejdia înghițirii slavone,frica și visul rău al gramaticilor și politicilor noștri, au petrecut-ode mult românii, și au petrecut-o până a nu fi pe lumea românăgramaticii și politicii. Cine ia pană în mână astăzi nu gândește ceva scrie, ce carte de folos va da la lumină pentru inima, mintea șiînvățătura românului, dar gândește pe ce mod va scrie, pe carelogică gramaticală: pe logica italienească, pe logica ardelenească,pe fantezia franțuzească, sau pe alte logici, nebotezate încă, cafoile Blajului, ca Patria din București, ca Zimbrul din Iași; nimenenu scrie ca să-l poată înțelege frații și părinții săi... Patrioții scriitori, gramerianii, ziditorii de temelie ai limbilor nu văd gloata, poporul iubit pentru care se fălesc că lucrează, sau socot acea gloatădeprinsă cu latinească, franțuzească și italienească; nici unul nu-șiaruncă ochii peste logică și nu se întreabă când și când: oare logica lungită, tot lungită și întinsă, ca o ață, din deducție în deducție,nu cumva duce drept la neputință și la groapa absurdului, dacă neeste iertat a întrebuința acest cuvânt străin, tălmăcit românești prin cuvântul neghiobie?

Logica este de a se opri la pontul unde unprincip se lovește cu alt princip, și pentru noi este de a ne opri înanalogiile stârnite la pontul unde limba noastră respinge limbilestrăine, la pontul unde aceste analogii vatămă nu numai armonia,dar ființa organică a limbii.

România știe acum de descoperirea manuscriptului moldovenesc din 1427 în biblioteca de la Oxford; acest manuscript dă dreptateRomâniei literare în privirile sale istorice asupra limbii scrise. Nu ne fălim de această descoperire, ce ne întărește în apreciațiile noastre,pentru că adevărul izvorea pentru noi din însăși viața neamului;simțim că toate sistemele și-au trăit veacul și oamenii serioși, ca săprindă la putere, se întorc și se vor întoarce, ca uriașul din mitologie, la doctrina sănătoasă, adică la tradiția istorică în picioare,tradiția care ne-a făcut și ținut români, și care tradiție, ea numaine va da putințele de a produce literatură însuflețită și trăitoare șine va pune pe calea civilizației adevărat națională, de care nedepărtează năluciri.

De a greși prin mult patriotism este o greșeală frumoasă; de a greși cu trudă, cu erudiție încă nu este nefolos: din frământăturaminților, din scăpăratul ideilor ies priceperea și adevărul; sistemele, judecata de înseși rodurile sale sunt în cumpănă de a opri întinsele lor deducții; mulți scriitori se alăturează de tradiții; și aceștiscriitori sunt cei bine primiți de cititori; este de prevăzut că încurând școalele și tradiția se vor uni într-un eclectism, unde neamână sporul ideilor, dezvoltarea civilizației, și de care ne leagăbaștina noastră, căci românul s-a născut prin eclectismul politic;gramatica se va reduce la misia sa, și scriitorii, după învățătura,talentul și aplecările lor, vor întrebuința, alege, lepăda și românizacuvintele. De a face din limbă o chestie de naționalitate se înțelege;dar de a înturna și răsturna o limbă împotriva trasului ei este altăchestie: chestie de

pedanți, de neștiitori, de șarlatani sau de mișei,când nu este cumva o neguțitorie de sentimente patriotice. De avorbi de așezarea limbii pe niște baze mai solide, de baze cerute deregulile ce constituie o limbă este o frazeologie strălucitoare pentru ochii slabi, îngâmfătoare pentru cel ce o scrie, deșartă pentruînțelepți. Când se naște o limbă în lume, se naște cu organismul ei,se naște negreșit pe o bază solidă, pe baza alterațiilor sau adecompoziției altor limbi, pe condițiile viețuirii a poporului ce o înfie sau care se naște cu ea, precum românii, pe condițiile climei,a vecinătății și o mie de alte condiții ce alcătuiesc istoria. Nu doarăsă căinăm românii că, surzi și muți, nemișcători și nesimțiți douămii de ani, nu au avut răbdare a aștepta zilele noastre, pentru a lise face o limbă solidă. Dacă cititorii României literare știu muzica,ar putea asemăna cuvintele însemnate cu oarecare întorsături urlate nepotrivite cu notele și acompanemântul.

Până la ziua dorită a înfrățirii sistemelor, Patria eroică din București, un corp ager, ce respiră ca un torent liber un aer de viațăvegetală, spânzurată cu sfforțu pe vârfurile antitezei, ca o pasăre pebolta cerului va urma a sprijini sistemele, ba încă va mai naște o sistemă ce se iscălește Y grec; singură buche sistematică de carescăpase biata românie. De ce rădăcină să fie acest Y grec rușinos,ascuns în coada Patriei noastre, ca alt Y grec ce se ascunde încoada rândurilor de pe urmă ale emigrației române de la 1848?...Nu este ardelenesc, căci Ardealul, și când se îmbracă latinește, totvorbește românește. Moldo-român?... Dar românul de mult s-adespărțit de grecul; nu ar fi oare acest Y grec din acele neamuriînțelepte, care știu, zice dl Voinescu, a pregăti în optsprezece feluricartofele , dar nici într-un fel a vorbi românește?... Crescături hibride ce stârpesc pământul român, de care s-a mai vorbit odată în Moldova.

IV

Roma crește, se întinde, se revarsă peste lumea întreagă prin soldații și coloniile ei; până în veacul al IV--lea, în care năvălirilenoroadelor se prefac în potopul omenesc ce a înecat puterearomanilor, vorba în provinciile romane se împărțea în limba oficialăa dregătorilor și a școalelor, adică limba latină, și o limbă populară, alcătuită după fiecare provincie de limba romană a soldațilorși a coloniștilor și de dialectele, ori de ce baștină, ale aborigenilor.Dachia, mai mult, ca cea de pe urmă și mai mare colonie, s-a colonizat cu o mulțime de oameni și soldați din toată împeria, și maiales de italieni, de spanioli și de gali în scopul politic de a încingeEuropa și Italia de sânge credincios, unit cu patria mumă în tradiții,în religie, în interesele afinității; se înțelege lesne că nămolul deoameni așezați în Dachia aduse în noua patrie dialectele mixte, ceîncepuse a se tocmi la dânșii, și totodată tradițiile, credințele șinăravurile lor; amestecarea lor năștea limba și naționalitatea românăsau romană a noastră, în care elementul roman trebuia să domnească în proporție mare, dar fără a înlătura alte ramuri nevoite.

Greșeala noastră a fost, de când am intrat în dezbaterile limbii, că am urmărit numai asemănările noastre cu limba latină și celelalte limbi neoromane, dar nu ne-am bătut capul cu neasemănările

— și tocmai neasemănarea informează duhul sau, cum se zice astăzi,geniul limbilor — și desparte o limbă de alta: singurul Petru Maiora presimțit aceasta.

Dovadă că neamul nu vine din Roma de-a dreptul, nici din Italia numai, ci din provinciile europene ale imperiului: Italia, Galia,Spania,

Grecia mare, stau cele multe obiceiuri păstrate astăzi deromâni, care se găsesc unele numai în Galia, iar altele în Spania, și Lexiconul românesc-altele în Italia; dovadă că limba nu este latină, stau: țesătura șicuvintele cele numeroase care lipsesc în latină, dar se găsesc înlimbile noastre, și tradițiile ideii naționale trăitoare la noi, ce își auperechea în unele din țările citate; și în sfârșit numirea de haine,de lucruri, de sate și de locuri, care numiri deslușite de aproapene-ar ajuta a descoperi pricina deosebirii românilor în pronunțiație,în florile hainelor și ne-ar aduce poate a specifica geograficește încare lature s-au așezat, de pildă, coloniștii veniți din Spania, saucei veniți din Galia și Italia.

De la al IV--lea veac, lumea romană se sfarmă: târgurile, coloniile, provinciile se despart; care se stăpânesc de sineși, care secuprind de barbari, limba latină se retrage pe vârfurile societății,iar limbile și dialectele năvălitorilor se intorloc, se mistuie, se topesccu dialectele romane; dialectul italian rămâne mai roman, deși numai latin, ca unul ce din capul locului se alcătuia de mai puținepărți eterogene, și ca tradiție vie a limbii obștești vechi a Italiei;dialectul romano-galic se modifică cu limba biruitorilor germani,dialectul romano-ispanic cu limba gotico-arabică, și dialectul nostru, cel mai de pe urmă născut din toate elementele ce aveau rădăcinăîn Galia, în Spania, în Italia, în Grecia mare, se combinează cuinfluența slavonă.

V

Întrebuințând porecla dată de dl M. Kogălniceanu unor "Columbi" literari de astăzi, am zice cu temei că, Petru Maior osebit,toți novatorii din timpul nostru au fost și sunt tătari în limbă și înistorie, când s-au silit a ne încredința că suntem fiii romanilor depe malul Tibrului și ne-au îndatorit a vorbi latinește. Nici un puristneolog nu poate întuneca adevărul istoric, pentru că adevărul acestaeste viața ce ne mișcă. Pe lângă izvorul istoric trebuie să mai ținemîn seamă că norodul alcătuit din coloniști și legionari, trezindu-se într-o țară cu păduri întinse, cu felurite zidiri ale naturii necunoscute lor, cu climă osebită, cu vecini dușmani înarmați și străini dehaine, de limbă, de năravuri, silit de a-și preface în totul viațaînlesnicioasă a Italiei și a Galiei în viață aspră, muncitoare, aucăpătat alte idei, aplecări și impulsie, și-au prăpădit accentul dulce;prin urmare, dialectele felurite întrunindu-se, au mai sporit cu cuvinte nouă. Ce fac neologii din cuvintele născute odată cu românia...cuvinte ce nu sunt nici latine, nici grece, nici celtice, nici slavone?..Ce vor face din rădăcinile pelasge ca: iorum, hora, miros?... Cu cedreptate vor zvârli sau opri cuvântul codru, cuvânt nelatin, dar cese găsește în limba franțuzească veche?... glod, în limba spaniolă șialte multe?... Bucureștenii și poeții din Moldova zic astăzi: parfum... Ardelenii au osândit și pe Petru Maior de slavon și ne-au datlexicoanele ce le știm.

Acestea sunt temeliile istorice ale limbii și a neamului. Fapta logică nu poate fi alta, decât o limbă compusă de mai multe elemente; toate aceste elemente au conlucrat a o produce, prin urmare nici unul nu e străin și slavonismul este o

nevoie istoricăpentru limba noastră precum germanismul, arabismul au fost nevoileistorice ale celorlalte limbi neoromane, pentru a se întregi. Scoatedin limba românească ramurile străine... unde e limba... unde eoriginalitatea ei?... Orice vom face, mirosul slavonesc are să rămâie;doară să ne hotărâm a adopta ex abrupto limba latină sau alta înloc. Slavonismul e strigoiul cu care ne sperie reformatorii; dar ni separe că reformatorii nu au învățat rolul slavonismului în limbanoastră; ardelenii și bănățenii leapădă slavonismul, pentru că le-aufost urâți sârbii ce le disputau dajmele bisericilor; noi lepădăm slavonismul pentru că urâm astăzi pe ruși, însă cu toate aceste uri,slavonismul nu ne va lepăda și el zice ca domnul Moldovei: "Dacăvoi nu mă vreți pe mine, eu vă vreau pe voi".

Precum în rânduiala psihologică, asemene și în rânduiala materială a lumii și a faptelor istorice sunt principuri ce se împoncișesc la întâia vedere, dar aceasta este orbirea duhurilor mici și a vederilorscurte, ce nu văd mai departe decât la gardul lor și își uimescmintea și priceperea a chiti un lucru sau o chestie numai pe o parte.

.....
.....

După socotința mea, rolul adevăraților învățați ce se vor îndeletnici cu filozofia va fi să se mărginească în definiția rânduielilorlimbii, statornicia sintaxei și a ortografiei; iar alcătuirea, întrebuințarea, iscodirea sau depărtarea cuvintelor trebuie să rămâie proprietatea urechii, a bunei judecăți ale scriitorilor. Codul limbii nupoate fi mai aspru decât cele politicești. Cuvântul, fie slav, fie turc,fie latin, ce se va români, are drit de împământenire, și numaiobștească frământare și nevoia pot să-i deie indigenatul, iar nuautoritatea fabricanților de sisteme. Oare elementul fundamentalgerman al limbii engleze îi necinstit,

deși limba englezească cuprinde multe cuvinte franceze, italiene, latine?

Oamenii serioși, ce privesc literatura ca complementul naționalității, sunt datori să se opuie puhoiului de sisiteme cuvântașe și acombate tendența literaturii cu cuvinte verzi și stacojii ca frunzelecopacilor când le-a bătut bruma toamna, în loc de idei bune...Ideea bună aduce cuvântul... deșertăciunea sub cuvinte sturlubatice ce nu se leagă unul cu altul îi cangrena noastră... Le faux goűtest toujours le faux goűt!

Întâi și întâi, până a nu ne arunca în bolboacele etimologiei și ale purismului, făcut-am de-amănuntul catagrafia bogăției sau asărăciei limbii? Și al doilea, câți ne-am îndeletnicit cu chestii gramaticale și cuvântale avut-am deplinele științe cerșute de asemeneobiect...? Să nu rușinăm fudulia nimăruia, dar sub chip de învățați,multă neștiință se ascunde, mulți au zvârlit în sistemele lor cuvinteosândite străine, care ar putea dovedi de o baștină mult mai românădecât baștina osânditorilor.

Când românii vor întorloca o societate serioasă, spre așezarea și dezbaterea chestiilor limbii, când vor pune pe izvod tot ce au, cândsocietatea aceea va încheia jurnal de toate cuvintele primite, indigenate, lepădate, înnoite sau învechite din țările unde se vorbeșteromânește, când se va așeza sintaxa și ortografia nu după placulfiețecărui, dar după duhul istoriei și a originilor neamului, atunciliteratura își va lua zborul și va fi expresia neamului. Însă, ce va fișI mai de folos încă, până atunci, ar fi să vie în ciuda pedanților unsoi de Pascal, Racine să scrie în limba românească fie acea limbăpură sau pe slavonie în ție, în țio, în țiune, în ciune, o carte de inimăși de duh român... În acea zi pedanții se vor șterge ca umbrele, cănimica nu omoară pedantismul ca o carte frumoasă, simplă, degust și de idei.

Reacția în contra apucării literaturii de astăzi

trebuie să vie judecata și gustul se vor isca în ziua aceea în care vom înțelege căliteratura este pâinea zilnică a unui neam. Într-acea zi se va ridicafurtuna împrăștietoare a pedantismului; puține scrieri vor scăpa;acele scrieri sunt ale oamenilor care s-au oprit pe marginea prăpastieinovatorilor, fără însă să se îmbrace cu totul cu mantaua limbiipoporale, tocmai ca oamenii ce înot între două ape... Unii, deși numai tălmăcitori ai ideilor și scrierilor străine, și-au pus încalesilința a le traduce într-o limbă limpede și înțeleasă, în care sistemele nouă își arată urechile când și când ca o pată neagră pe opânză albă. Sunt încă câteva scrieri care dovedesc o presimțire demisia literaturii și se deosebesc de operele pedanților prin o mișcare slobodă, o aducere aminte de obiceiurile limbii, și prin urmare au oacție morală pe cititori, dar sunt rari... Totimea literaturii seamănăo mozaică a căria pietricele, nepotrivite în flori și mărime, nu suntunite cu ipsos, toate literaturile cunoscute s-ar putea scula și zice:"Pagina aceasta-i a mea; ideea aceasta, schimosită și desfrumusețită,o cunosc; fraza cutare îi furată din operele lui Lamartine, lui Dumas, lui Hugo, lui Byron, fila atâta, rândul al 5-lea sau 6-lea".

Departe de a împiedeca studia antichității și mai ales acea latină, noi am îndemna din tot sufletul, căci acea studie îi baza dritului nostru istoric. Însă de la studia literală la aplicația ei la stareanoastră este o prăpastie de șaptesprezece veacuri... Sunt mulți oameni dintre români care știu latinește și chiar numai latinește; astanu-i de ajuns. Pe lângă latinească mai trebuie tactul care întorloacă trecutul cu ceasul de față, ca să le tălmăcească și să înțeleagăduhul lucrurilor și frământarea lumii. Învățații noștri latini s-auuitat în lumea nouă prin ocheana lumii vechi. Revărsarea popoarelor nouă a prefăcut pământul, hristianismul a prefăcut civilizația;rămâne numai a despica în interesurile și civilizația de astăziînrâurirea vechimii și

măritișul ideilor, interesurilor popoarelor nouăcu tradițiile și viața veche.

Deci pentru românie, Tacit , Ovid, Virgil sunt ciceronii ce ne vor tălmăci viața romană și ne vor introduce în viața română... din eisă luăm ce este dreapta clironimie a noastră, ca să o adăogim laavutul nostru; iar restul nu-i al nostru, îi un legatum al omeniriiîntregi, un muzeu unde toți intrăm fără a putea lua nimic.

XIII

Cer iertare de descrierea aceasta lungă, cer iertare pentru nevoia în care m-am aflat de a spune de trei și patru ori tot acele lucruri și acele idei, și câteodată într-unlimbaj ce-l hulesc. Așa de nenorocită este plecarea literaturii române și așa de întunecată minteanoastră, că aceste principii elementare ce sunt în alte țări o faptăvederată, de care nu se mai vorbește, ca și de mișcarea pământului,seamănă a fi pentru noi lucruri din ceea lume; aiurea ar fi pedanteriesă zici că limba, literatura și poezia sunt trei cuvinte identice aleuneia și singură formulă... naționalitatea. Pentru noi, înecați înpedantism, este o noutate îndrăzneață de a le rosti, vrednică dehula învățaților și legislatorilor Parnasului. După pilda lui Galilei,ce striga din închisoarea unde-l pusese pedanții vremii de pe atunce:"pururea se mișcă", voi striga din Moldova, ca să se audă pesteMolna, peste Milcov, peste Carpați: limbile domnilor I.L.P. și altoranu sunt limba românească și literatura de astăzi nu-i literaturăromânească.

O mare mâhnire simt; neologismul nesocotit așa ne-a învălătucit, încât nu mai putem zice cele mai simple lucruri și mai obicinuite,fără amestecare de vorbe străine: deprinderea noastră de limbi șide lexicoane străine ne-a tăiat la rădăcină cuvintele și idiotismuladevăratei limbii noastre, încât ne este mult mai ușor de a scri șivorbi franțuzo-românește și italiano-românește, decât sadea românește;ne mirăm când un cuvânt român sau o locuție pământeană picădin condeiul nostru. Cuvintele sunt țărușele, idiotismul este marca, iar stilul este naționalitatea unei limbi. Mărturisesc neputințamea, deși am cercat a arăta rana noastră, rămânând cu nădejde căPascalii, Volterii, Cornelii,

Racinii români viitori vor găsi și limba șistilul român, care le-am prăpădit.

XIV

Am zis că studia înțeleaptă a vechimii este de neapărată nevoie și mai zic o dată. Două influențe ale societății antice sub chip dedoi oameni deosebiți, ce se cheamă Virgiliu și Ovidiu, sunt temelia caracteristică a aplecărilor românilor; deși prefăcuți de veacuri dupăduhul noului popor român, acești doi oameni înrâuresc poezia,obiceiurile, legislatura și viața curată plugărească a neamului nostru. Științele, artele, religiile, precum și limbile, au ieșit din sânulnoroadelor; în urmă au sosit poeții, învățații, ce nu sunt alta decâtculegătorii, păzitorii și lățitorii iscoadelor obștești... Așa păstoriiau descoperit rândul stelelor și al vremilor, așa pescarii au începutplutăria, așa babele s-au îndletnicit cu buruienile de leac; așa limba noastră făcută de popor s-a păstrat de el... Odată cu risipireaRomei se stinge civilizația în colonii; legioanele se ridică, învățații,care-s fricoși ca și alți oameni, deși filozofi, părăsiră Dacia, și rămânenumai poporul cel mic din sânge roman împrumutat în Italia, Galia și Spania, cu o limbă felurită, ca și sângele lui... Părăsirea Daciei de romani dădu noul popor pradă barbariei; de la al treileapână la al unsprezecelea veac, în care se mai liniștesc năvălirilepopoarelor, și răsăritul Europei își ia o așezare mai statornică; neamul român se mistuie sau de-abia se zărește în istorie când și când.Însă în loc de a pieri, nenorocirile politice slujesc a întări neamul.Ele dezvoltă în urmașii coloniilor o civilizație casnică, ce nu-i nicicivilizația Romei, nici barbaria hunilor, și nasc limba, năravurile,duhul și naționalitatea nouă română, pe risipurile agricole și religioase ale societății vechi; un element nou, împrumutat oamenilordin Asia,

adică păstoria, element prăpădit în Grecia și Italia dupăpravila nevoită a propășirii civilizației, se adaoge și se tipărește înaplecările civilizației nouă a românilor. Aceste elemente se căsătorescși produc o ființă nouă trecută prin botezul hristianismului.

O căutătură repede în obiceiurile, tradițiile și idiomul românilor ne-a întări ideea și ne-a statornici adevăratele principii istorice.Istoria limbii noastre îi cuprinsă în perilipsîn războaiele neamurilordin Țara Ungurească și din Ardeal în 1848 și 1849. Mai mult decâtnoi, care suntem interesați de-a dreptul în dezbaterea pricinii acestor sângeroase întâmplări, învățații străini au cercat a se sui până la pricina pricinilor, însă unii numai au presimțit adevărul, alții,mai ales franțujii, după obiceiul lor de a lega toată mișcarea omenirii de înrâurirea franceză, n-au văzut alta în câmpiile ungurețidecât o urmă a gâlcevirilor filozofice și revoluționare ale Parisului.Nici o chestie de la 48 — la 49 n-a fost mai încurcată, mai sucită șimai împleticită de jurnalismul și învățații franțuji ca chestianaționalităților. Pe vremea aceea ieșise la iveală o geografie, o istorie , în care toate limbile, și toate poveștile se loveau în capete, fără ca românii, slavii și maghiarii să-și poată cunoaște idioamele,năravurile, numele și țara.

Știința oficială, ca și jurnalismul, îneca fortuna noastră în fortuna Apusului, tot după acea fală franceză nemărginită, ce vedeFranța în tot și peste tot.

Limbile, numele popoarelor Răsăritului, dușmăniile ce le despărțeau, precum și istoria lor, sunt necunoscute Apusului. De aceea jurnaliștii,învățații și diplomații se rătăciră, iar un român, un maghiar și unslav, care-și cunosc țările lor și inima neamurilor, vor găsi în elînsuși cauza acestor războaie; întinderea ideilor moderne îi mărginitape țărmurile Dunării, îi mărginită în puține capete din treptele demai sus; iar lupta a

pornit din bordeie. Două rânduri dintr-un cântecdin Ardeal care ne-a îndrepta la izvorul întâmplărilor de la 48: Horia bea și veselește,Țara plânge și plătește.

Războaiele neamurilor sunt cuprinse în aceste două rânduri. Nu am nevoie a face românilor monografia cântecului acestuia;feciorii acelor ce cântau pe la 1782 "Horia bea și veselește", ciobani de la Abrud, plugari și feciori de popi, începură în 1848 războiul totcu acest cântec. Cântece de asemene fire se cântă de 15 veacuri pemalurile Tisei, Dravei și Dunării și sunt prințipul necunoscut alApusului.

Toată ideea politică și socială a lui Koșut de a amesteca toate naționalitățile Ungariei în singura naționalitate maghiară picăînaintea îndărăpniciei întemeiată pe poezie și pe obiceiuri aromânilor și a slavilor. Koșut își sprijinea sistema, ca toți făcătoriide sistemă, pe o logică ce i se părea dreaptă și totodată cu putereadministrativă, cu tunuri și cu ștandarul, adică spânzurătoarea.La logica lui Koșut, românii și slavii opuneau altă logică și ziceau:"dovedește-ne că limba ungurească îi mai frumoasă decât a noastrăși vom vorbi ungurește; dovedește-ne că-i mai cinstit a se chemaIanoș în loc de Ion sau Ivan, și ne vom chema și noi Ianoș".

XV

Așadar, fără a depărta în totul înrâurirea apusului în întâmplările lumii noastre, începutul lor este în noi. Legătura politică și socialăa românilor, slavonilor și maghiarilor au fost ura și dritul istoric.Nimică nu poate tălmăci puterea urii neamurilor decât studiilenăravurilor, idiomurilor, tradițiilor și muzicii fiește cărui neam;această studie cuprinde toată istoria, originile popoarelor, psihologia, literatura, prefacerea ideilor dintr-un neam în altul și de la unneam la alt neam întemeind și născând deosebire naționalităților.

Acea studie în scurt se cuprinde în poezie, în muzică și în idiom; cucât popoarele sunt mai departe de civilizație, cu atâta obiceiurile,tradiția și poezia au mai multă putere.

Neamul român încă îi în faza tradițiilor. Să ne uităm la formele civilizației; întâi este familia ce se statornicește, al doilea familiace se preface în neam și al treilea neamul în popor; cu neamul seîncepe limba și poezia. În ziua când istoria se preface în cronică,poezia își întinde aripile și zboară sau se preface în poezie literară.Spre a găsi dar temeiurile limbilor, îi de nevoie de a se întoarceînapoi și a lua limba în gura celor ce au făcut-o, pentru că atunceeste expresia a neamului întreg, și literatorii, sub pedeapsă de a sedepărta cu totul de originile limbii, sunt siliți la o asemenea studie.Să luăm, de pildă, un cântec vechi. Tradiția locului sau tradițiaomenirii, trecută din neam în neam, cântată spre ajutorința aducerii-aminte, cântecul acela trece din veac în veac, încărcându-se încălătoria sa de fapte și de idei nouă, păstrând însă o formă rapidă,strânsă, totodată istorie și poveste; căci limba obștească stă într-ocumpănă cu civilizația; poporul în toate treptele sale înfățișează

ototime, unde toate nevoile, interesurile și patimile se acufundă.Încet câte încet neamul se preface în popor sau nație; bogățiileparticularnice și dignitățile își fac loc; treptele se deosebesc maitare; civilizația în marșa ei progresivă modifiază limba și năravurile;istoria uită de unde a pornit, nu se mai amestecă cu tradițiile și cunăravurile spre tălmăcirea faptelor; și stă un minut la punctul acela unde viața tradițiilor se preface în viață istorică, și limba,năravurile și aplecările se întipăresc în sufletul unui neam. Tocmai(la) acel punct suntem astăzi; dacă vom călca sănătos și dupălogică, vom avea limbă și literatură, precum și originalitatea noastră;dacă, dimpotrivă, vom alerga după visurile pedanților, vom rămâneîn patosul unde ne găsim.

În învățătura năravurilor, muzicii și a poeziei ne vom putea încredința de originile limbii noastre, de nașterea națională a neamului român, de fireștile noastre aplecări și de luptele ce coloniile romane au petrecut până a se preface în sfârșit din romani înromânii de astăzi. Dacă acea învățătură ne-a dovedi că elementulde baștină latin, elementele celtice și mai târziu mongoale și slave,amestecându-se, au dat viață unui nou neam, apoi latinismul purpică de la sine, și vom fi încredințați că literatura trebuie să serazeme pe toate elementele care au intrat în limbă și în neam.Latinii ne trebuie, cum am zis, ca o introducere în viața noastră.

Table of Contents

Cugetări
Partea întâi
I
II
III
IV
V
VI
VII
VIII
IX
X
XI
XII
XIII
Partea a doua
I
II
III
IV
V
XIII
XIV
XV

Table of Contents

Cugetări	1
Partea întâi	2
I	3
II	9
III	14
IV	17
V	21
VI	25
VII	29
VIII	34
IX	38
X	41
XI	49
XII	51
XIII	54
Partea a doua	56
I	57
II	62
III	68
IV	72
V	74
XIII	79
XIV	81
XV	84